

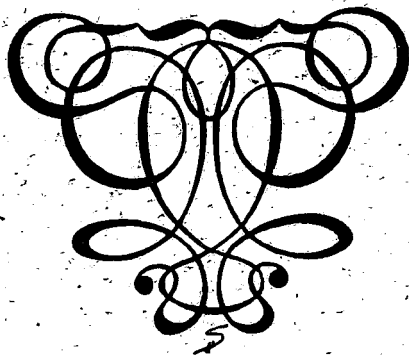
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Nils Herlitz, Ett och annat om självstyrelsens betydelse i svensk förvaltningshistoria. — Helge Granfelt, Trippelallianstraktaten av år 1882. Dess tillkomst och betydelse. — Nore B. Tenow, X-metoden. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Det svenska lands-tingsförbundet. Av E. Broms. — Betänkande och förslag angående konsultativ folkomröstning. Av Herbert Tingsten. — Proportionsvals-sakkunnigas betänkande-II. Av S. Wallengren. — II. Statistik och ekonomi: Statistiska publikationers redigering: Några korta anvisningar angående beställning och utförande av trycksaker. Av Leonard Elge. — Nordisk försäkringstidskrift. — En undersökning av dödligheten bland tuberkulöst belastade och med vissa andra sjukdomsanlag behäftade försäkrade. Av S. D. Wiksell. — Litteraturgranskningar: Georg Andrén, Federalismen i den tyska riksorganisationen 1871—1914, anm. av A. Brusewitz.

ÅRG. 24

MAJ 1921

HÄFT. 2

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT har från och med år 1919 övergått till ny ledning. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den förutvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-års-jubileum, har i överensstämmelse med gåvobrevet övertagit Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägget Ny följd.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning är densamma som tidigare. Den kommer sålunda att liksom förut innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning kortfattade översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften vill, framgent som hittills, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess ovan angivna ram.

Tidskriftens redaktion handhaves under överinseende och medverkan av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, närmast av undertecknad **WALLENGREN** såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare. För redaktionen av »översikter och meddelanden», avdelningen »statistik och ekonomi», medverkar docenten **SVEN WICKSELL**.

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1920.

Sigfrid Wallengren.

Professor i statskunskap
och statistik.

Robert Malmgren.

Professor i stats-, förvaltnings-,
kyrko- och folkrätt.

Emil Sommarin.

Professor i nationalekonomi
och finansrätt.

Arthur Stille.

Professor i historia.

Lauritz Weibull.

Professor i historia.

Martin P:n Nilsson.

Professor i klassisk fornkun-
skap och antikens historia.

Av *Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen* har utkommit:

I. **SVEN HELANDER:** Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. Pris 4 kronor.

ETT OCH ANNAT OM SJÄLVSTYRELSENS BETYDELSE I SVENSK FÖRVALT- NINGSHISTORIA¹.

AV

DOCENTEN NILS HERLITZ.

I.

I Sverige liksom annorstädes inom den germanska världen voro tingen sedan gammalt den inre förvaltningens medelpunkter. Häradstingen befattade sig icke blott med rättskipning i vår tids mening. Den på tinget församlade häradsmenigheten sörjde också för domars verkställighet (utövade, enligt modern terminologi, exekutiv myndighet), i den mån detta icke alltjämt räknades som ett målsägandens åliggande. Därtill kom en omfattande förvaltning, som gällde häradets gemensamma angelägenheter, men även sådana områden som i senare tider sammanfattats under termen »politi»: vägars och broars underhåll, skjuts- och gästgiveriväsen, jaktvård, skiftesärenden osv.²

¹ Uppsatsen återgiver i utvidgad och omarbetad form ett föredrag hållet vid den nordiska historikerkongressen i Kristiania juli 1920. Det bör betonas, att den ej åsyftar att lämna en allsidig karakteristik av självstyrelsens utveckling, utan blott att, med särskild hänsyn till häradsförvaltningen och dess betydelse, framhäva vissa linjer däri, som antingen — välbekanta för svenska historiker — förefallit att kunna vara av intresse för dansk och norsk publik eller också syntts förf. alltför litet beaktade även av svensk forskning. Förf. har därvid kommit att tangera allehanda spörsmål, som kunde hava förtjänt grundligare undersökning. Viss om att icke inom beräknelig framtid få tillfälle att företaga en sådan, har förf. trots sig böra framlägga sina redan vunna resultat, oaktat de sälunda på många punkter ha en i viss mån provisorisk karaktär.

² MALMSTRÖMS avhandling »Om Centralisation, Embetsmän och Län i Sverige under Medeltiden» (Tidskrift för litteratur 1851) är alltjämt huvudarbetet i den svenska lokalförvaltningens historia under medeltiden. Om härads- och hundraresförvaltningen se s. 260 ff. BOISMAN har (Om rättskontrollerna i den svensk-finska civila inre förvaltningen med särskilt avseende å den judiciella själv-

Det behöver knappast framhåvas, att distinktionen mellan rättskipning, exekutionsväsen och förvaltning ej stämmer väl överens med medeltida åskådning. De voro ej annat än olika sidor av den rättsvård, som var tingens egentliga uppgift. Därför kunde också mycket av den verksamhet, som enligt nutida begrepp räknas som förvaltning, försiggå i rättskipningens former. Domen tjänade som medel icke blott att slita enskildas tvistemål, utan ock att lösa de gemensamma offentliga uppgifterna; då skjutsningsbördan fördelades mellan häradsborna så hette det, att det »dömdes skjutsjämkning»¹. Det var icke minst denna omständighet — att förvaltningsakten framträdde i domens förpliktande form — som gav häradsförvaltningen dess styrka och auktoritet. Ty endast i lagens namn var enligt germansk åskådning ett ingrepp i den enskildes frihet rättmätigt².

Redan vid den tid då våra landskapslagar upptecknades, hade självstyrelsen i landskap och härader lidit intrång genom en kunglig förvaltning med allt myndigare anspråk. Förändringarna hava dock knappast varit särdeles djupgående. På det hela taget torde man som deras viktigaste sida kunna beteckna uppkomsten av en kunglig förvaltningsapparat, med nya uppgifter och nya hjälpkällor, som trädde vid den folkliga förvaltningens sida, men icke gjorde större intrång på de områden, som förut voro förbehållna tingens verksamhet. Och i den mån den kungliga förvaltningen dock utbreddes sig över dessa områden skedde det under former, som nära anslöto sig till den hävdvunna tingsförvaltningen. Lagarna utstakade de normer, efter vilka länsmännen, på tingen eller

styrelsen i häradet (domsagan) eller det svensk-finska »selfgovernment», Ak. avh. Helsingfors 1908, s. 139 ff.) med utgångspunkt i medeltidslagarna givit en översikt över häradsförvaltningens olika uppgifter under medeltiden ävensom dess senare utveckling.

¹ BOISMAN, a. st.

² Den gamla självstyrelsens starka prägelse av rättsvård har med styrka framhävts särskilt av HJÄRNE (Skandinavisk Laghistoria i Nordisk tidskrift 1876 m. fl. arbeten). BOISMAN utgår i sin undersökning från detta förhållande; jfr t. ex. s. 138. — Jag begagnar tillfället att redan här betona, att det är BOISMANS arbete, som fäst min uppmärksamhet vid de spörsmål med vilka föreliggande uppsats sysselsätter sig och att jag, på sätt i fortsättningen närmare skall angivas, hämtat grundläggande synpunkter därur, utan att dock kunna i allo ansluta mig till hans uppfattning.

i varje fall i samarbete med häradets män, fingo utöva sin verksamhet. De kungliga tingen, som utgjorde den nya riksstyrelsens kanske viktigaste organ, voro naturligtvis ägnade att kringskära folktingens myndighet. Men dessa kungliga ting ägde rum i former, som i mångt och mycket voro lånade från de folkliga tingens, och som gävo stort utrymme åt menigheternas medverkan.

På sätt och vis större faror hotade den gamla självstyrelsen från den begynnande feodalismen under 1300- och 1400-talen. Förläningsväsendet vann insteg, och på den fria bondejordens bekostnad bildades stora jordkomplexer i adelns händer. Ingendera av dessa företeelser har hos oss blivit föremål för grundligare undersökningar, och man rör sig därför på osäker mark, om man vill försöka fastställa omfattningen av aristokratiens makttillväxt. Tydligt är i alla fall, att den gamla självstyrelsen hotade att undanträngas av en ny form av decentralisation — på feodal grund. Aristokratien visste att på mångahanda sätt vända den makt, som konungamakten förvärvat, sig till godo. I en tid, då ämbetsbegreppet var ofullständigt utvecklat¹, och då man ogärna avstod från kravet på att rättigheter av det ena eller andra slaget skulle hävdas av rättsinnehavaren personligen², låg det nära till hands att den, som handlade å konungens vägnar, kom att betrakta sig och betraktas som till en viss grad självständig innehavare — med egen rätt — av de befogenheter han utövade. Länsväsendet, ursprungligen en kunglig styrelseinrättning, blev så en hävstång för aristokratisk maktsträvan. På samma sätt kunde den kungliga domstolsorganisationen ställas i dessa strävandens tjänst³. Men aristokratien kunde också bygga vidare på den gamla grunden. Ett utslag därav är strävandet att reservera lagmans- och härads-hövdingeämbeten för adelns räkning. Den tanken började vinna insteg, att dessa ämbeten borde anses som förlänningar, de där rätteligen, utan att allmogem hade något därmed att skaffa, borde tillkomma aristokratien.

¹ Jfr HJÄRNE i Bidrag till Sveriges medeltidshistoria tillägnade C. G. Malmström (Uppsala 1902), s. 10.

² Jfr stadgandena i ÖgL RB 14 om »dem som ombudsman äga att hava».

³ K. H. KARLSSON, Den svenske konungens domsrätt och formerna för dess utövning under medeltiden I. — 1470 (Ak. avh. Sthlm 1890).

Emellertid stannade utvecklingen vid blotta ansatser. Länen blevo aldrig ärftliga. Uppfattningen av de gamla domareämbetena som förläningar trängde ej helt igenom. Och framför allt: det lyckades ej att i väsentlig mån kringskära folktingens myndighet. Det vore en tacksam uppgift att följa deras öden under det feodala trycket — liksom man redan väl känner de kungliga tingens. Redan på forskningens nuvarande ståndpunkt kan emellertid själva resultatet fastslås. Ingen godsägarejurisdiktion och ingen med länen förenad domsmyndighet uppstod vid folktingens sida. Med avseende på dessas egen utveckling kan emellertid en viktig skillnad iakttagas. Landstingen utgjorde alltjämt — under medeltidens senare skede t. o. m. i högre grad än förut — det politiska livets brännpunkter; de underhandlade med varandra, med riksföreståndare och kungar, och hade även åtskilligt med den inre förvaltningen att skaffa¹. Men i regel var det icke längre på landstingen som lagmannen fällde sin dom, utan på särskilda »lagmansting», till vilka icke lagsagan i dess helhet, utan blott ett eller flere härad i sänder kallades. Landstingen hade därmed — trots sin politiska betydelse — blivit, om uttrycket tillåtes, mera rotlösa än förr. De hade icke på samma sätt som förr karaktären av fasta institutioner med bestämda, regelbundet återkommande uppgifter, och de hade icke längre den sorts auktoritet, som domsmyndigheten förde med sig. Representativa former kommo på flera håll till tillämpning. Annorlunda hade det gått med häradstingen. De behöll i huvudsak sina gamla verksamhetsformer och uppgifter. Häradshövdingen hade där alltjämt ledningen, biträdd av den efter hand sig utvecklande tolvmannanämnden. De utgjorde alltjämt den inre förvaltningens och rättskipningens medelpunkter. Sambandet mellan förvaltning och rättskipning var vid häradstingen obrutet.

II.

Med 1500- och 1600-talen äro vi inne på den tid, då strävandet till statsmaktens konsolidering, kännetecknande för hela

¹ MALMSTRÖM, a. a., s. 293 ff.; WINGQVIST, Om svenska representationen i äldre tider (Sthlm 1863), s. 21 ff. Om resterna av ett-Dalarnas landstings »arkiv» se SANDSTRÖM, Rig 1920, s. 23 ff.

den europeiska statsutvecklingen i nyare tid, på allvar och med full styrka gjorde sig gällande i Sverige.

Det är en ganska alldaglig sanning man uttalar, om man sålunda erinrar om den utveckling inom de europeiska staternas historia, som efter hand gjort statsmakten till obestridd herre över självständiga samhällen som förut voro förvaltningens egentliga härdar: fria menigheter med rötter i urgammal självstyrelse, bildningar som tillkommit på feodal grund eller ständerkorporationer uppvuxna under medeltidens senare skeden. Utvecklingen från självstyrelse till centralisation är ju på sätt och vis en allmän-europeisk företeelse. Liksom en äldre tids lokala makt-havare alla ytterst hämtade sin livskraft ur den omständigheten att samhällslivets utvecklingsståndpunkt ovillkorligt hänvisade till organisation inom mindre kretsar, så var det i och med de genomgripande omvälvningar på alla kulturens områden vilka fylla hela Europas nyare historia, som det för centralmyndigheten på skilda håll blev möjligt att bryta de skrankor som förut verkat nästan med en naturlags styrka¹. Det är ej min mening att uppehålla mig vid de faktorer, som sålunda i Sverige, så väl som annorstädes, voro avgörande för den statliga konsolideringen och självstyrelsens undanträngande. Hos oss som annorstädes ha politik, militärväsen, penningväsen, näringsliv o. s. v. i växelverkan varit de ytterst avgörande-faktorerna, som kraftigast verkat i tider av nationell kamp och kraftspänning.

Däremot kan det vara av intresse att kasta en blick på, huru dessa faktorer ha verkat i det svenska samhället med dess speciella förutsättningar. Egentligen kan tiden knappast anses mogen för en sammanfattande överblick. Ty man rör sig här på ett föga bearbetat forskningsområde. Självstyrelsens väsen och gestaltning och framför allt tävlingskampen och växelverkan mellan självstyrelse och centralisation, det är ämnen som, begripligt nog, icke förmått tilldraga sig samma intresse som de centrala institutionernas — cen-

¹ Jfr särskilt de redan klassiska exposéerna av SCHMOLLER »Über Behördenorganisation, Amtswesen und Beamtenthum im allgemeinen und speziell in Deutschland und Preussen bis zum Jahre 1713 (Acta Borussica, I, Berlin 1894) och HINTZE om »Staatenbildung und Verfassungsentwicklung» (Historische und politische Aufsätze, IV, Berlin u. å., s. 13—34).

tralförvaltningens och riksdagens — egen i och för sig så betydelsefulla och karaktäristiska utveckling. Utan anspråk på en uttömmande och allsidig karaktäristik må likväl ett försök göras att framhäva några drag, som redan på forskningens nuvarande ståndpunkt synas möjliga att urskilja.

Det är då först och främst av avgörande betydelse, att då kronan begynte sitt riksbyggande värv i Sverige, den icke stod inför feodala bildningar av det ena eller andra slaget utan inför institutioner, som, även om de buro spår av de sista århundradenas omvälvningar, dock bottnade direkt i urgammal självstyrelse och hämtade livskraft ur dess idéer.

I stort sett två vägar voro tänkbara. Antingen kunde de på självstyrelsens grund uppvuxna inrättningarna tagas i kungadömets tjänst, inordnas i den kungliga riksstyrelsen. Eller också kunde de skjutas åt sidan för att lämna plats åt kungliga tjänstemän, som övertogo deras uppgifter.

Landstingen föllo tidigast offer för den kungliga riksstyrelsen. För deras anspråk på politisk myndighet fanns ingen plats i Gustav Vasas stat. I större delen av riket kommo de snart ur bruk. Ännu så sent som vid 1600-talets början hör man då och då talas om landsting; men det är icke fråga om landsting i ordets ursprungliga och egentliga bemärkelse. Stundom döljer sig bakom benämningen blott ett vanligt lagmansting¹. Ibland är det verkligen fråga om ett ting med i huvudsak samma jurisdiktion som det gamla landstinget², men i sådana fall visar det sig merendels, att organisationen är helt förändrad, i det att tinget sammankallats på konungens eller hans ombuds befallning, antingen för att utgöra forum för konungs räfst enligt landslagen eller i andra former. Landstingets gamla former och innebörd ha försvunnit. — Utvecklingen var emellertid ej likformig. I norra Sverige, där landstingen möjligen ifrån början ägt en annan karaktär, bibehöll sig institutionen. Längre

¹ Så t. ex. hölls 1613 »landsting och rättegång i Gäsene härad» och sommaren 1596 efter värtannat »landsting» i Arboga, Köping och Västerås. (*Strödda landstingsdomböcker, Riksarkivet*).

² Landsting av sådan beskaffenhet förekommo i Upsala så sent som 1602. (*Lagmans- och landstingsdomböcker: Uppland, Riksarkivet*). HILDEBRAND, Svenska statsförfattningens historiska utveckling (Sthm 1896), s. 287, synes mena, att de ej skulle förekommit efter Johan III:s tid.

än annorstädes bevarade de norrländska landstingen sina judiciella befogenheter, på samma gång som de ledde den inre förvaltningen, beviljade skatter, verkställde fördelning av pålagor och besvär o. s. v. Dessa landsting stodo under ledning av fogdar och senare guvernerer; deras organisation var representativ: ett visst antal edsvurna män, vanligen 24 men på andra håll 16 till antalet, beslutade å landsallmogens vägnar såsom »landsens fullmäktige»¹.

De norrländska landstingen blevo ett slags motstycke till härads-tingen på andra håll. Även dessa behöllo nämligen sin forna ställning ochingo till och med i och med den expansion av statens verksamhet, som 1500- och 1600-talen medförde, ökad betydelse.

För att förstå detta förhållande måste man först och främst göra klart för sig, hur djupt inrotad den föreställningen var att tinget var det rätta forum för offentliga ärendens handläggning. Den auktoritet som vanns genom denna form kunde ej lätteligen på annat sätt vinnas. »Vi hava förstått, trogne undersåtar», skrev Gustav Vasa 1549², »huru fast sällsynt det bliver handlat med de saker och ärenden som förefalla kunna, i det att fogdarna hemligen förhandla och förlika sådana saker, den menige simple allmoge till tunga och besvärning, som uppenbarligen på häradstinget utav häradsnämnd och domaren borde med rätta bliva förhörde och ransakade, eftersom vår svenske beskrevne lag medgiver och därom utvisar.» Något så när kunde rättsmedvetandets krav tillgodoses, blott tingsförhandlingens former iakttogos. Det hände, att fogdar eller andra konungens ombud anordnade särskilda ting, då de hade något att förhandla om å konungens vägnar. Men framför allt föll det sig naturligt för dem att förlägga utförandet av sina ämbetsåligganden till de ordinarietingen, särskilt härads-tingen³.

Men egentligen var det ju icke blott detta som krävdes, utan också att »häradsnämnd och domare» skulle äga att på häradstinget »förhöra och rannsaka» efter lagen. Här skymtar den tanken fram,

¹ WIDMARK, Beskrifning öfver Helsingland, s. 371 ff. C. G. S(TYFFE), Nordisk universitetstidskrift 1860, s. 152 f., ODHNER, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare (Sthlm 1865), s. 393.

² Gustaf I:s registratur, XX (Sthlm 1902), s. 12.

³ Ett par på måfå valda exempel: på tinget i Tierp gav landshövdingen 1626 order åt häradsskrivaren om uppbördsböckers förande; på tinget i Sköllersta 1629 förordnade befallningsmannen N. N. till länsman.

att häradstinget, lika väl som det besörjer häradets egen förvaltning, också är det lokala organ, som den kungliga riksstyrelsen i första hand bör betjäna sig av. I själva verket blev denna tanke i stor utsträckning förverkligad. Åt häradshövding och nämnd förbehölls vid fogdarnas sida omfattande uppgifter i den inre förvaltningen. Den urgamla häradsförvaltningen, som med obruten livskraft genomlevat medeltidens påfrestningar, fick såsom ett led i 1500- och 1600-talets riksstyrelse en sista betydelsefull blomstringstid.

Domböckerna erbjuda goda tillfällen att studera den förvaltning som sålunda utvecklade sig inom häraderna och med dem jämförliga enheter. I vad mån redan på 1400- och 1500-talen skriftliga uppteckningar vid tingsförhandlingar förekommit må lämnas därhän; därav finnas i varje fall blott obetydliga rester bevarade. Från omkring 1600 är förhållandet ett helt annat. Domarne ålades nämligen strängeligen att föra domböcker och insända dem till kansliet för granskning. Våra arkiv bevara därför rikhaltiga samlingar av domböcker alltsedan 1600-talets början. Materialet är visserligen i flera hänseenden bristfälligt. Dels förskriver det sig från en tid då de gamla principerna redan voro allvarligt hotade; själva domboksväsendet var ju ett led i en unifierande politik som var äventyrlig för självstyrelsen. Dels kan man utgå ifrån att domböckerna ej giva uttömmande besked om menigheternas förvaltningsbestyr. Först och främst försiggingo dessa icke alltid vid tingen. Men därtill kommer att domböckerna säkerligen icke allsidigt återgiva tingsförhandlingarna. Meningen var ju att ge de centrala myndigheterna tillfälle till kontroll över, de lägre domstolarnas lagtillämpning; vad som ur denna synpunkt var betydelseöst; kom ofta ej att bliva fäst på papperet, och dit hörde naturligtvis framför allt sådana ärenden, som just för vårt syfte äro av intresse.

Emellertid har en finländsk forskare, A. W. BOISMAN, gjort ett synnerligen beaktansvärt försök att med domböcker från Finland som material skildra den svensk-finska häradsförfattningen särskilt under 1600-talet¹. Han har därmed fäst uppmärksamheten på ett hittills helt och hållet försummat forskningsfält och bragt under dis-

¹ Ovan (s. 65 n. 2) anf. arb.

kussion spørsmål, som förut varit föga beaktade. Framför allt har han dragit fram ett betydande material, särskilt ur finska domböcker. Hans forskningar, som i Sverige föga uppmärksammats, borde mana till efterföljd. Redan vid ett så flyktigt och osystematiskt studium av de i riksarkivet förvarade domböckerna från skilda trakter, som jag varit i tillfälle att företaga, får man den bestämda övertygelsen, att ur dessa källor, låt vara att de, som nyss antyddes, lida av vissa brister, viktiga bidrag kunna hämtas till belysning av vår författnings utveckling. Det ligger i sakens natur, att utvecklingen icke överallt gått i samma linjer och i samma takt; utan tvivel vore det ett synnerligen tacksamt ämne att komparativt följa häradsförvaltningens utveckling i olika delar av landet. En hastig överblick över några av häradsförvaltningens verksamhetsfält, anknuten till exempel huvudsakligen ur uppsvenska domböcker, torde få räcka såsom bevisning för detta påstående¹. Ett och annat exempel hämtar jag också ur de norrländska landstingsprotokollen².

III.

Det var en mångfald olikartade gemensamma angelägenheter som häradsmenigheterna enligt lag, sedvänja eller frivillig överenskommelse hade att bestyra. Det skulle tillses, att jordägarna iakttago sin stängselskyldighet, att de dikade sina åkrar, att de höllo sina svin ringade. Kampen mot rovdjuren krävde gemensamma anstalter. Lagen tillerkände ett visst understöd, s. k. brandstod, åt den som drabbats av eldsvåda. Skadan konstaterades på tinget, varefter brandstoden utdebiterades på häradborna. Byggandet av tingshus var häradets sak. Till häradsmenigheternas bestyr hörde emellertid framför allt de som sammanhänge med kommunikationsväsendet. Ända sedan medeltiden ålåg det allmogen enligt

¹ I noterna har jag i summarisk form med angivande blott av häradets namn och årtalet hänvisat till domböcker i Riksarkivet, där belägg finnas för uppgifter, som anföras i texten.

² Norrländska landstingsprotokoll från 1500-talet återfinnas dels bland *Riksarkivets* samlingar av domböcker, dels (från det forna Västernorrlands län, som omfattade hela Norrland utom Väster- och Norrbotten, åren 1641—53 och 1658—67) i Gävleborgs länsstyrelses arkiv, *Landsarkivet i Uppsala*.

lagen att hålla vägar och broar vid makt samt sörja för skjuts och härbärge åt resande, både konungens folk och andra. Det var häradets organ som sörjde för bördornas fördelning. På härads-tinget tillsattes gästgivare, verkställdes fördelning av skjutsbördan, ordnades för underhåll av vägar och broar.

I huvudsak vilade häradsförvaltningen på häradsbornas personliga insatser. Skulle vägar, broar eller tingshus byggas, fick varje häradets ledamot svara för en viss naturaprestation. I varje fall var det normala, att prestationen, den må nu ha bestått i pengar, varor eller tjänster, direkt ställdes till förfogande för det ändamål, som uttaxeringen avsåg. Häradet hade emellertid också en icke oväsentlig ekonomisk förvaltning. Hit hörde särskilt vården om häradets gemensamma jordegendom, allmänningarna, som var häradstingets sak¹. 1600-talets skogsordningar (1647, 1664) preciserade närmare formerna för denna förvaltning. Svedjande fick t. ex. ej ske förrän nämnden därom »överlagt vid tinget»; sedan därom blivit »lagligen slutet», skulle »visse män tillförordnas, som det förrätta och elden iakttaga och för skadan svara, njutandes där- emot säden och görandes landet eller häradet där skäl före». På samma sätt vakade häradet över nyanläggning av torp, över skogs- fångst, jakt o. s. v. Häradet uppbar också vissa utskylder från sina allmänningar. Av stor betydelse var också den andel av sakören som tillkom häradet och som förvarades i häradskistan; merendels uppgick den till betydande belopp². För uppbörden av sakörena kunde det hända att särskilda uppbördsmän förordnades på tinget³. Medlen skulle användas till häradets gemensamma nytta. Det fanns föreskrifter om hur de skulle fördelas, särskilt till underhåll åt häradshövdingen, men det kunde också hända att de användes till andra ändamål, såsom renskrivning av domböcker⁴, understöd åt fattiga hemman i deras byggnadsskyldighet⁵ o. s. v. En regelbundet

¹ IHRFORS, Om häradsallmänningar enligt svensk rättsutveckling (Upps. 1916), s. 225, ff., BOISMAN, s. 147. ff., 275 ff.

² Föreskrifter om häradets sakören, häradskistor m. m. hava sammanställts av ABRAHAMSON i hans lagedition (Sthlm 1726), s. 582.

³ Ex. Åsunda 1599, Älvkarleby 1615.

⁴ Väddö 1633, Simtuna 1687.

⁵ K. instr. för landshövdingarna 24 nov. 1651 p. 8, (STYFFE, Samling av in- structioner för landtregeringen, Sthlm 1852, s. 258).

återkommande utgift, som ofta bestreds av häradskistans medel, var riksdagsböndernas »tärepengar» eller »herredagspengarna». Häradskistan vårdades av häradshövdingen, nämndens äldste ledamot och befallningsmannen eller någon av häradsborna utsedd person (res. på allmogens besvär 1668, p. 7).

Man kan tveka, i vad mån allt detta bör betecknas som häradets enskilda angelägenheter¹. Redan genom att regleras av lagen fingo de i viss mån karaktären av statliga åligganden. Men i än högre grad blev detta fallet, då regeringarna under 1500- och 1600-talen, under de brydsamma yttre förhållandenas tryck, utbredde sig över allt större områden, med ökad iver och ökad verkningskraft grepo sig an med den inre förvaltningens mångskiftande uppgifter. Lagens påbud inpräglades eller skärptes i mån av behov genom nya mandat, ordinantier och förordningar, och kronans tjänare sågo till att de blevo iakttagna. Överheten kom till tingen med sina påminnelser om allt som var att bestyra, om »varggårdar, vargnät och rävkulor, nät och skall», om tillsyn över vägar, broar, diken och stängsel, om skjutsfärder och gästning, om landsköp, om olaga svedjehuggning och om skvaltekvagnar, om humlegårdar, om ekskogarnas skyddande, om lösdrivare, om »onödigt skjutande» o. s. v. Kronans ombud tillsade och övervakade, men häradet självt hade att i första hand sörja för verkställigheten och bördornas fördelning på häradsborna. Det kan icke vara tvivel om att dessa omsorger om den inre förvaltningen närmast lände till självstyrelsens utveckling. Särskilt mångdubblades de bestyr, som följde med kommunikationsväsendet, under den forcerade utveckling som detta genomgick; i det glest befolkade och vidsträckta landet hörde dessa till de mest betungande².

Även riksstyrelsen i egentlig mening kom med sina anspråk till häraderna. Vi befinna oss ännu i den tid, då riksdagens bevill-

¹ Det kan förtjäna påpekas att även en enligt nutida uppfattning så utpräglad statlig angelägenhet, som den allmänna säkerhetspolitien ännu på 1600-talet bar en i vissa hänseenden kommunal prägel. Karakteristiskt är t. ex. vad BOISMAN, s. 241, 361, anför om utvisning ur häradet av trollkonor o. s. v., den allmänna säkerhetens krav ansågs tillgodosett i och med det att häradet befriades från fredsstöraren. Jfr även lagstiftningen mot tattare 1637, som föreskrev förvisning från härad till härad åt kvinnor och barn; exempel i Snävringe 1650.

² Jfr BOISMAN, s. 139 ff., 209 ff.

ningsmyndighet icke på långt när hunnit undantränga äldre primitivare former. Oändliga underhandlingar med de olika bygdernas menigheter utgjorde länge riksstyrelsens egentliga finansiella grundval, innan den åskådningen trängde igenom, att de åtaganden, som häradets riksdagsombud gjort å sina medbröders vägnar, voro lika giltiga som menighetens egna beslut. Därunder hände det ofta, att kronan vände sig till häradsallmogen direkt. Särskilt förekom detta i fråga om lokala behov. På tinget kunde t. ex. beviljas byggnadsmaterialier för kronans hus, såsom kungsgårdar och slott, byggnader för salpeterstillverkningen o. s. v.¹ På samma sätt — och i ännu högre grad än häradstingen — fungerade de norrländska landstingen såsom beskattningsmyndigheter. Där beviljades, för att nämna några på måfå utvalda exempel, särskilda pålagor för byggnad av tullkvarnar och tullstaket kring städerna eller för skolmästarboställen, blånor till »luntehjäl» åt krigsmakten o. s. v. Det hände också att det beviljades särskilda »tingsgästningspenningar» åt landshövdingen och hans betjante.

Emellertid fanns det åtskilligt för häradet att bestyra även i det fall, att förpliktelsen mot kronan var klar och någon bevilling från dess sida således ej kom i fråga. Vid skattläggningarna deltog häradshövdingen och ombud för allmogen, där de ej rent av företogs vid tinget². Om en pålaga skulle förvandlas, låg det närmast till hands att vända sig till tinget: kronan ville 1618 hava årliga räntan i vissa uppländska härader utgjord i kol och ved till Ortala bruk; »därtill de samteligen nekade», heter det i Frötuna dombok. Då ett hemman blivit öde och ej förmådde betala skatt, var det häradsrätten som efter verkställd undersökning intygade förhållandet; likaså vitsordade den i andra fall oförmågan att betala skatt³. Längder över ödeshemman och »husarna» försågos med häradets sigill. Då skatteeftergifter sattes i fråga, rannsakades därom genom häradsrätten⁴. Ännu på 1600-talet med-

¹ Gränge 1657: »Om Väster Silfbergs gårds upprättelse var uppå föreställd proposition beviljat och gott funnet av gemene man, att vid påstående före skulle begynnas framföras stockar och vara två mantal om en stock av omliggande socknar». — Jfr BOISMAN, s. 186.

² Lyhundra 1607, jfr LINDE, Finansrätt (Sthlm 1887), s. 500.

³ Håbo 1629.

⁴ BRATT, Om svenska allmogen under Gustaf II Adolfs regering (Ak. avh. Sthlm 1863), s. 15.

verkade på vissa håll allmogens förtroendemän vid skatteuppbörden. Var det ovisst vem som var skattskyldig för ett hemman, »avsades» detta vid tinget¹. Likaledes fick fogden på tinget besked, huruvida ett hemman låg inom »frihetsmilen» eller ej². Häradets kontroll var ett naturligt medel att förebygga underslev från fogdarnas sida; dessa fingo av tinget skaffa sig intyg på de s. k. avkortningslängderna samt restlängderna, som upptogo den uppbörd som fogdarna ej förmått indriva. Vid utskrivningar brukade härads-hövding och nämnd medverka. Över huvud taget var det vanligt, att reglerandet av allmogens förpliktelse mot kronan skedde under allmogens medverkan antingen vid tinget eller i andra former som föllo inom tingsförfattningens ram. Även sockenpräster och socknarnas sexmän anlätades visserligen för dylika ändamål — och med en viss förkärlek, då man av dem kunde påräkna exaktare besked om befolkningen och dess ställning. Prästerskapets sysslande med folkregistreringen för värdsliga ändamål har sitt ursprung i Vasaregenternas fiskaliska nit³.

Men häradstingen hade ett företräde i den auktoritet de besitso. Konungamaktens organ voro nödsakade att i finansförvaltningen tråda i intim samverkan med häradets, ty ensamma kunde de ej uppträda med tillräcklig styrka och auktoritet gentemot de enskilde. Men detta förhållande gör sig visst icke gällande enbart på det ekonomiska området. Man torde kunna säga, att häradsförvaltningen ännu vid 1600-talets början alltjämt räknas som den i egentlig mening legitima formen för lokal förvaltning, till vilken den kungliga förvaltningen — fogdar och landshövdingar — träder blott som ett supplement, i de delar som mer eller mindre direkt angå kronan och dess intressen. Häradets självstyrelse är en instans, som man icke kan gå förbi. Vad fogdens makt angår så härflyter den ju endast ur konungens uppdrag, och hur högt detta än respekteras, är han dock rättsligen något helt annat än häradsrätten som ur lagen själv härleder sin myndighet att bjuda och befalla. Frågar man efter den tvångsmakt, som är den moderna sta-

¹ Värmdö 1632.

² Häbo 1634.

³ Jfr ANJOU, Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte år 1593 (Sthlm 1886), s. 285 ff.

tens kännetecken, så får man söka efter den ej blott hos landshövdingar och fogdar med deras ännu så länge tvivelaktiga befogenheter, utan även hos häradet och deras organ¹.

Hänvändelse till tingen var sålunda särskilt av betydelse därför att dessa till sitt förfogande hade maktmedel, som kronans tjänare saknade. Häradstinget kunde ju åt sina beslut giva domens förpliktande form, och till yttermera visso kunde det trygga påbudens verkställighet genom att fastställa böter för deras överträdelse (viten). Allmogen i Västland fick 1603 en förmaning om skyldigheten att hålla laga stängsel. »Då sammansatte sig menige man av fri vilja och själve uppålade» ett visst vite. Året därpå vid samma ting: »Villkorade var man sig med sin egne fri vilje att den som en gårdstad haver ogill innan tre veckor skall giva för var stad 12 öre, det ock efterkommas skall». Eller i Mora 1613: vite fastställdes för den som försummade betalningen av kronoutskylderna, och formeln lydde: »Vart nu av menige man i Mora socken samtyckt, vilket de ock själva begärte». På samma sätt understöddes överhetens åtgärder i en mängd till den inre förvaltningen hörande ärenden: väg- och brobyggnad, skjutsning, anläggande av humlegårdar, vidmakthållande av jaktredskap o. s. v.² Längre fram på 1600-talet bliva formuleringarna andra, i det att uttrycken för menighetens fria omprövning bortföll. Landshövdingen i Västerås hade 1687 givit order om reparation av vägarna i Vagnsbro härad. Detta anmäldes för häradsrätten, som på länsmannens begäran allvarligen förmanade allmogen att iakttaga sina skyldigheter och utsatte vite för överträdelse. Men principen är alltjämt densamma: överheten måste söka stöd för sina åtgärder hos tingen. Självt hade den ju ingen domsmakt till sitt förfogande. Icke minst betydelsefull var denna tingens myndighet inom finansförvaltningen, då de genom dom, vitesåläggande och utsökning biträdde med restantiers indrivning.³

¹ BOISMAN analyserar förvaltningsrättsligt s. 176 ff., 182 ff. m. fl. ställen arten av de häradsrätternas »order», genom vilka den ledde den inre förvaltningen. Han sammanställer dem dels med den engelska lokalförvaltningen, dels med vissa förfaranden i romersk rätt.

² Exempel återfinnas i stort antal hos BOISMAN, passim.

³ Ulleråker 1554, Åsunda 1599, Frösåker 1629, Värmdö 1629.

Det må, som resultat av den hastiga överblicken, konstateras, att vi här i Sverige ännu under 1600-talet hade en livskraftig självstyrelse särskilt inom häraderna, en självstyrelse som i obruten utveckling anknyter till urgamla förvaltningsformer och hade sin förnämsta styrka däri att den till stor del utövades i rättskipningens form och med dess auktoritet, liksom dess syfte också i första hand ansågs vara rättens förverkligande¹. På de håll där även landsingen bibehållit judiciella funktioner, visa de en lika obruten livskraft som häradstingen. Och denna förvaltning var icke inskränkt till en trång krets av kommunala angelägenheter. Tvärtom trädde den på snart sagt alla områden av den inre förvaltningen stödjande och hjälpande vid sidan av den statliga förvaltning, som utan detta samarbete icke skulle ägt tillräcklig verkningskraft.

Likheten med den engelska författningsutvecklingen är påfallande². I båda fallen är det fråga om medeltida korporationer, som tagas i statsmaktens tjänst och i sin egenskap av »Pflichtgenossenschaft» få omfattande uppgifter att fylla. I båda fallen lösas dessa uppgifter till väsentlig del i rättskipningens form³.

Något vanskligare är det att precisera den reella innebörden av den förvaltning, som rörde sig i dessa former. Meningarna skifta beträffande den engelska förvaltningens rätta beskaffenhet. Hos vem låg det verkliga inflytandet? Hur långt sträckte sig i realiteten centralmyndighetens makt?⁴. Frågan är icke heller lätt att besvara för de svenska tingens vidkommande. Domböckerna lämna oss

¹ Ett utkast till landshövdingeinstruktion från 1620-talet betecknades som en instruktion »de *justitia* administratione». EDIN, Gustaf Adolfs planer på landt-regeringens organisation (Historiska Studier tillägnade Harald Hjärne 1908), s. 249. Men blott 4 av dess 42 paragrafer behandlade rättskipningen (där landshövdingen f. ö. endast ägde en kontrollerande uppgift), medan de övriga innehöll bestämmelser om lantregeringen i egentlig mening, politien, försvaret, städernas skötsel, landshövdingeämbetenas organisation o. s. v. Här synes sålunda termen *justitia* använd såsom ompännande hela den inre förvaltningen. Begreppet om en politi med självständiga uppgifter var ännu ej stadgat.

² BOISMAN har framhållit den.

³ Jfr om England HATSCHER, *Englische Verfassungsgeschichte*, s. 681 (närmast om förhållandena under 1700-talet).

⁴ Jfr om England HATSCHER, a. a., s. 480: »Die Umwandlung der Friedensrichter zu Werkzeugen der Zentralverwaltung gelang so vollständig, dass man Mühe hat, in ihnen damals [1500- och 1600-talen] Organe des alten von Gneist so verherrlichten unabhängigen selfgovernment zu erkennen».

ofta i ovisshet, hos vem egentligen avgörandet ligger. Är det hos häradshövdingen? Eller är det hos nämnden, som från att ha varit ett slags jury nu utvecklats till en fast institution, vars medlemmar fungera vid det ena tinget efter det andra? Eller är det ibland hos »allmogen på golvet»?¹ Den tid var förbi, då tyngdpunkten i tingsförhandlingarna låg hos den församlade tingsmenigheten, men ibland uppträder den dock i domböckerna på ett sätt som ger ett starkt intryck av att gamla åskådningar levde kvar. Eller är det — den frågan får man ofta anledning att göra sig — hos konungamaktens representant, fogden eller landshövdingen?

Principiellt stodo ursprungligen kronans ombud endast förmanande och kontrollerande å kronans vägnar vid tingens sida. Men bakom sig hade de en faktisk makt, vars inflytande det var svårt att undandraga sig, så mycket hellre som gränserna för konungens och hans ombuds befogenhet att bjuda och befälla ännu i mångt och mycket voro ytterst obestämda. Det var icke att förvänta, att i en tid, då domstolarna än dömde efter Sveriges lag, än efter Guds lag, naturrätten, romersk rätt och kejsarrätten², häradsförvaltningen skulle förbliva obesmittad av den nya uppfattning av statslivet, för vilken statsmakten var allsmäktig och en menighets rättskapacitet ytterst sett beroende av statsmaktens vilja, denna åskådning, som icke visste av lekmanaförvaltning, utan lät alla offentliga ärenden handläggas av regeringens avlönade tjänstemän³. Allra minst kunde detta förväntas, då den statsmakt, som kom med sina anspråk, framträdde stödd av hela rikets samfälliga vilja i form av riksdagsbeslut. 1500- och 1600-talens administrativa lagstiftning förutsatte på åtskilliga punkter fogdens och häradshövdingens samverkan utan att närmare precisera deras befogenheter. Fullgörandet av

¹ Uttrycket är hämtat från Värmdö 1632.

² HILDEBRAND, a. a., s. 294.

³ Man har dryftat den romerska rättens inflytande på svenskt författning-liv (jfr särskilt LAGERROTH, Frihetstidens författning (Sthlm 1915), s. 72 ff.). Av icke mindre intresse skulle det vara att få klarlagt, vilken roll den spelat i fråga om menigheternas (häraders och städers) självstyrelse. Ehuru frågan om den romerska rättens reception i allmänhet är av synnerligen vansklighets natur (jfr SJÖGREN i Tidskrift för retsvidenskab 1916, s. 231), må det vara tillåtet att uttala den förmodan, att svårigheterna vid en utforskning av det här påpekade spörsmålet skulle visa sig vara mindre än i åtskilliga andra fall.

menighetens förpliktelser enligt lagar och förordningar, tillämpningen av skogsordningar, skjutsfärdsordningar, hospitalsordningar o. s. v. ställdes under landshövdingarnas tillsyn, utan att det närmare klagjordes, hur långt hans rätt till ingripande sträckte sig, om han ägde att komma med påbud och befallningar eller borde inskränka sig till förmaningar och önskemål.

Domböckerna överslöda av intyg om hur svävande alltjämt begreppen voro i fråga om kronans och menigheternas befogenheter.

Då landshövdingen i Dalarna, som infunnit sig på tinget i Äppelbo 1657, erfarit att skogarnas bestånd allvarligt hotades genom omåttligt huggande, så utfärdade han vid tinget förbud där emot; det »vart dem förbjudet», heter det, »således vidare att fördärva och utöda skogen posteriteten till skada». Men saken är ingalunda avgjord med denna tillsägelse; allmogen har ock ett ord att säga. Det heter i fortsättningen: »till vilket såsom gemene man icke kunde neka detta lända dem och deras efterkommande till stor skada i sine näringsmedel, så beviljade de samtligen därtill och skäligen befunno sant vara, att de måste sälja sitt arbete och skog för halvt värde, efter det så i myckenhet nedfälles och utbjudes». Detta innebär, att överhetens påbud göres till föremål för en saklig prövning; först sedan det godkänts, får det rättskraft.

Förhållandet har tvivelsutan utvecklats i mycket olika riktning allt efter omständigheterna. Det kunde förekomma att en fogde eller landshövding helt och hållet bragte tinget under sin lydno. Särskilt var detta naturligen fallet med de norrländska landstingen, som av ålder stodo under ämbetsmännens ledning; för dessa blevo tingen lätt en plattform för befästande av deras egen självständighet gentemot regeringsmakten. Det klagades på 1600-talet över att guvernören i Väster-norrland Carl Sparre på detta sätt tillvällat sig en obehörig myndighet¹. Det var icke ovanligt, att

¹ I resolutioner av den rådskommission, som 1670 granskade förhållandena i Norrland, talas om hur »gemene man besväräs och oreda förorsakas av att landets 24, intalte av någre guvernörens betjante, till landets största gravamen och tunga understå sig att bevilja föräringar och andra slika pålagor». (*Kommissionens akter. Riksarkivet*). Ett drastiskt exempel har jag antecknat från Ångermanland 1630: landstinget beviljade åt ståthållaren och landsbokhållaren en viss summa »till ett litet kärlighetstecken för deras hjälp och bistånd, enär våra landsens' utskickade dem om hjälp och bistånd besökandes vörde».

fogdarna — trots förbud — lade beslag på häradssigillet och därigenom befriade sig från mödan att underhandla med menigheten. Ofta är läget icke lika klart. Det är mycket vanligt, att fogdens eller landshövdingens roll vid tingen döljes under formler, som icke ge klart besked, huruvida det är tingsmenigheten eller dess målsmän som besluta, eller konungens ombud, som kungör sina påbud inför denna. Om det heter: »beslutat av häradsmännen», »häradsmännen samtyckte», »samsattes av häradsmännen» o. s. v., finnes ej rum för tvekan. Men oftast är formeln: »blev dem förbudit», »blev av sagt», »blev av sagt och påbudit», »förman-tes» o. s. v. Det är i sådana fall som försiktighet vid bedömandet är av nöden. Tvivelsutan är det även då oftast fråga om åtgärder, bakom vilka domare och nämnd stå, vare sig uppslaget givits genom en påminnelse av fogden eller annorledes. Men det kan också hända, att det är fogden själv som påbjuder och förmanar¹. Svårigheten att se klart i dessa ting ökas, om man besinnar, att häradshövdingen, eller hans ställföreträdare lagläsaren, ofta i realiteten var att anse såsom ett statsmaktens verktyg, medan å andra sidan de kungliga tjänstemännen stundom i själva verket framträda som en sorts förtroendemän för ortsbefolkningen². Detta gäller särskilt om läns-
männen³ och fjärdingsmännen.

¹ BOISMAN har icke alltid hållit denna eventualitet för ögonen och bringas därigenom att överdriva självständigheten i häradernas ställning. Han synes t. o. m. bland häradsrätternas order inrangerat fall, där tjänstemännen uttryckligen angivits som handlande; jfr s. 200: »förmantes allmogen av N. N. varandes uti landshövdingens ställe...».

² FORSSELL, har, a. a., s. 37, påpekat, hur Gustav Vasa sökte förebygga, att fogdarna fingo denna karaktär, genom att oupphörligt förflytta dem. Om högadelns verksamhet som kronans ombud i hemorten se a. a., s. 111.

³ Länsmännen voro länge liksom på 1500-talet (FORSSELL, s. 79) skattebönder, som lönades med skattefrihet eller i andra liknande former. Befattningen kunde i avslutning därtill stundom räknas som ett besvär åvilande ett visst hemman (ex. Svartlösa 1603: »P. O. i S. blev länsman i L:s stad i Åby, efter han instiger i hemmanet Åby»). Exempel på att länsmannen valdes vid tinget förekomma flerstädes, t. ex. Sollentuna 1600, där länsman jämte övriga häradets »befallningsmän» (herredagskarlar och nämndemän) valdes på tinget. Bro och Vätö 1629: »då tillsatte vi honom på nytt till länsman» (vid ett föregående ting hade han »sakfällts från kallet»). Vid Lima ting 1657 slapp en länsman i ett liknande fall med en allvarlig förmaning och hot om »neslig avdankning». Jfr även BOISMAN, s. 358, som emellertid felaktigt generaliserar valförfarandet. Det finnes nämligen också exempel på att länsmannen i enlighet med kungliga påbud (LINDE, Ekonomirätt, s. 67) utnämndes av befallningsmannen (Sköllersta, 1629) eller också av lands-

Det är ett rikt fält för en mera djupgående forskning att söka utröna, på vad sätt sålunda självstyrelsens och den kungliga förvaltningens krafter bröto sig mot varandra inom 1600-talets häradsförvaltning. Men det är icke sagt, att ens den mest omsorgsfulla undersökning här kommer till säkra resultat. Ty den oklarhet som mött oss härflyter måhända icke blott och bart ur bristfälligheter i det material som föreligger. Samtiden själv var tveksam, då den skulle göra klart, hur förhållandet mellan häradshövding och nämnd borde uttryckas, ifall man måste precisera bådadernas befogenheter¹. Frågan är, om icke oklarheten i detta hänseende såväl som i andra ytterst sammanhänger därmed, att man icke var van att uppställa frågan i den formulering, som för vår tid är naturlig. Kanske verkade ännu den åskådning, som i domen — den må nu efter modernt betraktelsesätt ha gällt en rättstvist eller en förvaltningsåtgärd — icke egentligen såg en personlig viljeakt, utan blott ett slags passivt anammande av rätten, där alla voro pliktiga att i mån av krafter och insikter medverka. Kanske var det väsentliga icke vem som fattade besluten, utan att de tillkommo under den särskilda helgd, den trygghet för en rättvis handläggning och det särskilda ansvar, som tinget och dess former medförde. Kanske såg man självstyrelsens väsen mindre däri, att var och en med sin röst bidrog till besluten, än däri att förvaltningen försiggick med menige mans biträde och i offentlighetens fulla ljus. (Forts.)

hövdingen (ex. i *Sandbergska samlingen, Kammararkivet*, från Västmanland 1650-talet) eller rentav av Kungl. Maj:t (*ib.*, 1632). I varje fall framstår länsmannen ofta som en häradets förtroendeman. »Länsman, tolvmän och gemene man» underteckna en supplik från Västra Fernebo socken (odat.; 1500-talet; *Allmogens besvär, Riksarkivet*). Vid tinget i Selebo 1650 besvärade sig länsmannen å allmogens vägnar över den myckna »djurgången». Jfr även BOISMAN, s. 219.

¹ Jfr MATZ, Om underdomarens materiella processledning i svensk ordinär civilprocess (Sthlm 1919), s. 7, 13 f., 29 ff.

TRIPPELALLIANSTRAKTATEN AV ÅR 1882.

DESS TILLKOMST OCH KARAKTÄR.

AV

FIL. MAG. HELGE GRANFELT.

Inledande orientering.

Det har länge varit en vanlig missuppfattning så väl i diplomatiska som intresserade vetenskapliga kretsar, att den s. k. Trippealliansen bestod av de tre stormakterna — Tyskland, Österrike-Ungarn och Italien — och att det mellan dessa tre stater avslutna fördraget av år 1882 var ett tämligen avrundat helt. Man visste visserligen, att Rumänien stod i något slags samband härmed och att ett tvåmaktsförbund mellan Tyskland och Österrike-Ungarn existerade tre år före detta fördrag liksom även att dessa fördrag riktade sig mot Ryssland och Frankrike. Men därmed var den verkliga kunskapen uttömd och gissningarna och kannstöperierna togo vid. Den hemlighetsfulla slöja, som mer än 30 år omgivit denna allians och som föranlett så många mer eller mindre riktiga hypoteser i den politiska litteraturen, har först på de senare åren — under trycket av de väldiga politiska omgestaltningarna och händelserna — bortfallit och fört de hemliga akterna och förhandlingarna fram i dagsljuset, varigenom ett rikligt och vederhäftigt material lämnats i den objektiva forskningens tjänst.

Det är sålunda fullt klart, att Trippealliansen icke var så enkel som ett mellan de tre makterna — Italien, Österrike-Ungarn och Tyskland — avslutat fördrag utan att därmed nära sammanhänge ett helt system av allianser, varför också Trippeallianssystemet vore en mera riktig benämning än det egentligen missvisande namnet Trippealliansen. Till grund för detta system låg två-

maktsförbundet mellan Tyskland och Österrike-Ungarn av år 1879. Ett slags förgrening av detta förbund utgjorde det mellan Österrike-Ungarn och Serbien avslutna hemliga politiska fördraget av år 1881 jämte Tysklands och Österrike-Ungarns Balkanöverenskommelse med Ryssland samma år det s. k. trekejsarententen.

Trippelallianstraktaten mellan Tyskland, Österrike-Ungarn och Italien av år 1882 var en överbyggnad av tvåmaktsförbundet, som ytterligare utbyggdes genom Rumäniens anslutning av år 1883 och sedermera genom Italiens Medelhavsöverenskommelse med England fyra år senare¹ samma år som trippelallianstraktatens bestämmelser väsentligen utvidgades till det omfång och den betydelse, som de huvudsakligen kommo att få ända till alliansens upplösning år 1915. Trippelalliansen ingick alltså som ett led i ett allianssystem, vars skapare var Bismarck och som så länge det stod under hans ledning hade till mål upprätthållandet av freden på grundval av den konservativa² monarkiska principen liksom befästandet av den tyska enheten och den stormaktsställning, som Tyskland vunnit efter fransk-tyska kriget 1870³.

Om allianspolitiken och dess förutsättningar.

Om man emellertid skall komma till botten rörande de orsaker, som ledde till bildandet av denna allians är det icke tillräckligt att — såsom vanligen är fallet. — stanna vid den politiska situation, som uppkommit efter fransk-tyska kriget och Berlinkongressen, man måste även ha klart för sig, att allianspolitiken var ett sedan

¹ Alla dessa traktater och överenskommelser (ententer) äro tryckta i ALFR. PRIBRAM, Die Geheimverträge Österreich-Ungarns 1879—1914.

² Konservativ i betydelsen bevarande eller anti-revolutionär.

³ I ett föregående nummer av denna tidskrift har prof. Kjellén (Bismarcks förbundssystem) givit en förträfflig översikt över dessa allianser och sambandet dem emellan. Det av prof. Kjellén omnämnda arbetet, PLEHN, »Bismarcks auswärtige Politik nach der Reichsgründung», har varit förf. tillgängligt. Det är ett vederhäftigt, på rikhaltigt material uppbyggt arbete men har stora brister i komposition och överskådlighet och är föga genomarbetat, varför ofta onödiga upprepningar göras. Särskilt värdefull är dess starka hänsynstagande till engelska källor och synpunkter. Innehåller intet nytt för alliansernas tillkomst men är så mycket mer för belysande av deras utveckling.

länge för de europeiska staterna beprövat medel att stärka sin ställning och utöka sin makt. Vad man förbisett är, att det är genom denna allians- och hegemonipolitik och därav föranledda växelverkan mellan olika stater och kulturer, som det europeiska stats-skicket utvecklats. I mera modern tid kan den dateras från Westfaliska freden men bottnade djupare sett i det medeltida kejsar- och påvedömet och dess strid om överhögheten i Italien och Mellan-europa.

Ingen har klarare insett detta än Bismarck själv, och ingen har bättre än han förstått att utnyttja de historiska traditionerna och leda dem in i en från tysk synpunkt fördelaktig strömfåra. I den talrika Bismarck-litteraturen lyser den farhåga, ja, man kan nästan säga den rädsla; med vilken han motsåg allianspolitikens utveckling, överallt igenom och har i det ofta citerade yttrandet »cauchemar des coalitions»¹ fått sitt mest pregnanta uttryck. Det var icke endast den franska revanschtanken sådan den framträdde efter år 1870 som för Bismarck utgjorde den stora faran och grunden för eventuella franska alliansplaner, det var minnet av de sekellånga gränsstriderna mellan fransmän och tyskar, som gav denna revanschtanke en särskild styrka, då den hade sina rötter djupt nere i folksjälen. Att Frankrike alltsedan Westfaliska freden i stort sett haft övervikten i denna strid och kunnat förhindra de tyska enhetssträvandena, det hade framför allt sin grund i dess lyckade allianspolitik. Det gällde att vrida detta vapen ur fransmännens händer och i Tysklands besittning ge det en sådan styrka, att det avhöll Frankrike från framtida revanschförsök.

Men det fanns en annan än djupare traditionell orsak till alliansbildandet: den för de europeiska allianserna efter det Romerska rikets upplösning utmärkande var deras samband med den romersk-katolska kyrkan, med påvedömet och dess politik. Från denna rot utgingo de stora förgreningarna: den ena förgreningen var motsättningen mellan slaver å ena sidan, tyskar och mayarer å den andra, en nationaliteternas strid med tyskarna som härskarfolket; den andra stora förgreningen var den förut omnämnda motsättningen

¹ Se exempelvis »Gedanken und Erinnerungen», sid. 224; 233, och EGELHAAF, Bismarck, sid. 363—64, KJELLEN, Bismarcks förbundssystem, sid. 280.

mellan den franska nationalstaten och det politiskt splittrade Tyskland¹.

Vi få komma ihåg, att påvedömet varit initiativtagare till det Västromerska kejsarväldets arvtagare, det tysk-romerska riket, och att den romersk-katolska kyrkan med dess vittutgrenade och välorganiserade hierarki utgjort det sammanhållande kittet i detta rike. Dess politiska betydelse låg i tyskars och italienares sammanslutning mot slaverna, den grekisk-katolska kyrkan och angränsande hedniska folk. Det var den gemensamma kampen mot slaverna, de gemensamma traditionerna, som fostrade den rasskilde sydtysken och nordtysken till känslan av samhörighet, till känslan av att tillhöra samma nation. Ty traditionen, icke språket eller rasen är den förnämsta nationsbildande faktoren och därmed den bästa grundvalen för en stat. Däremot voro det tysk-romerska rikets traditioner från Romarriket alltför påtagliga för att någon samhörighetskänsla skulle uppstå mellan italienare och tyskar². Den kamp, som under medeltiden fördes mellan påve och kejsare om hegemonien på italienska halvön kom i stället att uppamma den tradition på gott och ont, som blev källan till Trippelallianssystemets såväl styrka som svaghet. Dess styrka och dess svaghet däri, att den italienska och tyska nationens strävan mot statlig enhet bekämpades av samma maktfaktorer, nämligen påvedömet eller såsom anhängarna därav kallas »de klerikala» och en av de blivande medlemmarna i Trippelallianssystemet, den habsburgska monarkien, vilken senare såsom bärare av det tysk-romerska rikets traditioner sökte sammansluta skilda folk — tyskar, magyarer, slaver och italienare — under en enda spira.

Bland dessa folk var det tyskarna, som utgjorde det ledande och sammanhållande elementet inom det habsburgska väldet och då detta väldes härskare även var tysk kejsare blevo tyskarna den mest gynnade nationalitetsgruppen. Detta kändes för de andra

¹ Till denna uppfattning, som ej här kan ingående motiveras, har förf. kommit genom studier av bl. a. följande arbeten: RANKE, Die römischen Päbste, ihre Kirche und ihr Staat im 16. und 17. Jahrhundert; SCHMIDT, Allgemeine Staatslehre, 3 Bde; BRYCE, The holy Roman Empire; BÖHRLING, Bismarck und das päbstliche Rom; SYBEL, Die Begründung des deutschen Reichs m. fl.

² Jmfr. RAMSAY, MUIR, Nationalism och internationalism, sid. 30—74; K. RENNER, Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, sid. 3—36.

nationaliteterna, särskilt magyarer och tjecker, som en orättvisa och ett tryck, vilket tillväxte allt eftersom den gemensamma faran för den turkiska invasionen blev mindre. Denna svaghet, som dolles under den habsburgska statsbyggnaden och som den monarkiska enväldsmakten icke förmådde sätta en hållfast spärr emot, var den främsta anledningen till att Österrike sakta men säkert distanserades av uppåtgående, på nationalitetsprincipen uppbyggda stater¹.

Så länge emellertid den nationella statsformen icke fått fäste i mellersta och sydöstra delen av Europa, intog Österrike såsom kristenhetens ledare emot turkarna en framstående plats i det europeiska statssystemet och förmådde i striden mot den franska nationalstaten och dess erövringsplaner länge hävda sin ställning. Därvid hade det god hjälp i allianser med England, som till Frankrike stod i koloniala motsättningar och som ända in i våra dagar varit en trogen förkämpe och väktare för uppehållande av jämvikten mellan de europeiska fastlandsstaterna. Visserligen avbröts denna tradition under Krimkriget mot Ryssland, då England gick med i en allians med Frankrike mot en annan störare av jämvikten och av brittiska intressen². Men det höll sig fullständigt neutralt under fransk-tyska kriget 1870 och kom att till det nybildade Tyskland stå i ett synnerligen vänskapligt förhållande, som nära nog utmynnat i dess ingående i Trippelallianssystemet.

Allianssituationen efter 1870.

Den allians-situation, som uppstod efter 1870 års krig hade sålunda djupa rötter. Den gamla fransk-tyska motsättningen hade genom detta krig förstörats och drev Tyskland till att söka bundsförvanter mot den franska revanschtanken. Den naturligaste bundsförvanten, den till vilken inga intresse-motsättningar förefunnos var Italien. Båda dessa stater hade löst sin nationalitetsfråga i växelverkån med varandra och i strid mot Österrike, som fortfarande inom sig inneslöt såväl italienare som framför allt tyskar, och båda hade en gemensam motståndare i klerikalismen, som understödde

¹ Jmfr. S. VIATOR, Die Zukunft Österreich-Ungarns und die Haltung der Grossmächte. Wien 1908. R. F. KAINDL, Geschichte der Deutschen in Ungarn.

² Jmfr. LEMONON, L'Europe et la politique britannique.

påvens värdsliga anspråk på Kyrkostaten och Rom liksom den anti-tyska rörelsen i de katolska områdena Elsass-Lothringen och Posen.

De italienska politikerna fruktade klerikalernas stora inflytande över den franska politiken och man hade i ledande kretsar ringa sympati för den franska republiken, vars statsform kunde verka smittande på dess egna republikaner. Samtidigt fruktade man en bourbonsk restauration, vilket med kännedom om bourbonernas klerikala sympatier kunde föra med sig en fransk intervention till påvens förmån. Italien måste sålunda efter år 1871 räkna med att i Frankrike en reaktionär ultramontan monarkisk majoritet komme till rodret och i förbund med Österrike-Ungarn återställde Kyrkostaten, vilket skulle förstört Italiens enhet. Allt pekade därför på en allians med Tyskland.

Men Italien var en militäriskt svag stat och var bunden av sin tacksamhet mot Frankrike, vilket verksamt bidragit till dess enhet. Till detta kom, att italienarna icke ansågo sin enhetsfråga fullt löst, förrän den åtminstone erhållit de s. k. irredenta-områdena i Welschtyrolen och vid Triest och därför strävade att bilda en allians mot Österrike-Ungarn¹. En sådan allianskombination ville emellertid Tyskland icke gå in på. Ty för Bismarck innebar Österrikes uppdelning som lätt kunnat bli en följd härav inga frestelser — trots den storartade tillväxt Tyskland därigenom skulle få. Den tyska nationalitetens hegemoniställning över slaverna i Österrike hade till förmån för Ryssland måst uppgivas och förbindelsen med Adriatiska havet vore stängd. För Tyskland vore det i alla avseenden fördelaktigare att söka bibehålla en makt, där man med hänsyn till Österrikes långvariga samhörighet med Tyskland och den grundval på vilken dess välde uppbyggts ägde naturliga och starka sympatier, som i politiskt och ekonomiskt avseende kunde bli av stor betydelse.

För Österrike-Ungarn var en anslutning till det nya Tyskland — sedan dess hegemoni därstädes efter enhetsstatens fullbordande omöjliggjorts — mot det offensiva, för dess egna nationalitetsfrågor

¹ Om italia-irredenta-problemet se förf:s uppsats i Ymer 1919 hfte 1: «Italia-irredentaproblemet ur geografisk synpunkt». Vidare MAYR, Der italienische irredentismus och V. GAYDA, Modern Austria. Her racial and social problems. With a study of Italia irredenta. New-York 1915.

synnerligen farliga Ryssland av ett vitalt intresse, och då 1866 års nederlag icke såsom i Frankrike genom områdesförlust efterlämnat några revanschtankar, syntes avslutandet av en fast allians mellan Tyskland och Österrike-Ungarn vara en fråga, som genom Bismarcks målmedvetna politik mognade av sig själv.

Av hänsyn till Ryssland sökte dock Bismarck i det längsta att undvika en allians med Österrike-Ungarn och lyckades också att år 1873 sammanföra de tre stormakterna till ett s. k. trekejsarentente. Men de politiska motsättningarna på Balkan mellan Ryssland och Österrike-Ungarn voro alltför stora, för att i längden hålla ihop detta förbund. Efter Berlinkongressen 1878, som följdes av en våldsamt rysk presskampanj mot Tyskland, vilket beskyldes för att ha otillbörligt gynnat Österrike-Ungarn på Rysslands bekostnad och trupper sammandrogos vid gränsen till Tyskland, föll »förbundet» sönder av sig själv och gav i stället impulsen till tvåmaktsförbundet mellan Tyskland och Österrike-Ungarn av år 1879, riktat mot Ryssland och dess eventuella anfallsplaner på dubbelmonarkien.

Strängt taget höll Bismarck ett förbund med Ryssland för materiellt starkare. Några sådana traditionella motsättningar som till Österrike-Ungarn, vilka under gynnsamma omständigheter kunde kastas upp till ytan, funnos ej till Ryssland men väl hade de båda kejsarstaterna i de polska områdena en ständig och gemensam oroshärd, som närmade dem till varandra, medan Österrikes politik gentemot sina polska mien märk väl även katolska undersåtar var mycket vacklande. Med utgångspunkt från den avslutna tvåmaktsalliansen lyckades emellertid Bismarck åter genom den förutnämnda Balkan-överenskommelsen av år 1881 och ett neutralitetsfördrag — intet verkligt försvarsförbund alltså — sammanföra de tre staterna i en ny trekejsarentente och hade därigenom borttagit förutsättningarna för den eljest nära till hands liggande mellan Frankrike och Ryssland.

Italien i valet och kvalet.

Det storpolitiska läget efter Tvåmaktsförbundets tillkomst var sålunda för den ledande europeiska stormakten, Tyskland, synnerligen tillfredsställande. En barriär hade satts mot Rysslands hegemonisträvanden i Ost- och Sydeuropa, och Tyskland hade

frigjort sig från det beroende, som en allians med Ryssland på grund av de ryska anspråken på tysk tacksamhet för föregående välförhållande lätt framkallade. Det hade genom denna allians vid sig bundit en stat, vilken behövde dess stöd och som samtidigt ytterligare befäste samförståndsbyggen över till jämviktspolitikens främste förespråkare, England, och ej heller gav direkt näring åt franska alliansplaner. De franska alliansmöjligheterna hade ytterligare försvårats genom att vid Berlinkongressen lagts grunden till den Medelhavspolitik som dämpade det italienska känslolaget för »systemationen» Frankrike. — Frankrike tillerkändes som bekant Tunis — och förmådde Italien att slutgiltigt bestämma sig för en orientering åt Frankrikes arvfiende. Frankrikes uppmärksamhet drogs härigenom bort från de Elsass-Lothringiska revanschplanerna, samtidigt som det åt Tyskland gav en bundsförvant vid eventuell återupplivande av dessa planer.

Så länge emellertid Frankrike icke satte sin av England och Tyskland godkända aktion för besättande av Tunis i verket var det ingenting, som antydde, att Italien skulle kasta om sin försiktiga utrikespolitik och för ett mera aktivt uppträdande orientera sig åt de centraleuropeiska makterna. Den italienska ministären Cairoli, som efterträtt den mera tysk-orienterade Depretis¹, hyste tvärtom stort förtroende till Frankrike, under det att ministerpresidenten Cairoli såsom härstammande från en gammal patriotisk lombardisk familj gentemot Österrike icke kunde glömma de förgångna striderna. Den irredentiska rörelsen fick också under hans regering en sådan omfattning, att spänningen mellan Italien och Österrike-Ungarn blev av den art, att truppmassor koncentrerades vid italienska gränsen. I Wien och Berlin trodde man, att irredentismen liksom vissa panslavistiska rörelser i Ryssland berodde på av franska aktionspartiet anställda intriger. Den tyska och den österrikiska polisen kommo till den slutsatsen, att irredentismens hemliga trådar ledde till de italienska frimurarlogerna och att rörelsen hade till syfte att i Italien åstadkomma en republikansk rörelse med irredentiska tendenser, förlama Österrike och göra ett förbund

¹ Crispi hade i samförstånd med kabinettet Depretis år 1877 företagit en rundresa till de europeiska huvudstäderna, under vilken en eventuell tysk-italiensk allians livligt dryftades med Bismarck. Se CRISPI, Memoiren, sid. 25—64.

med Tyskland överflödigt¹. Konungamakten drogs också mera åt de konservativt-monarkiska centralmakterna än åt det republikanska Frankrike. Trots irredentismen gentemot Österrike-Ungarn hade dock dess nye utrikesminister Haymerle ingen avsikt att — såsom Bismarck önskade — uppträda alltför energiskt mot Italien. Han såg i denna stat trots dess svaghet en viktig pjäs på schackbrädet och ville undvika alla åtgärder, som drev det i »Rysslands eller Frankrikes armar». Ryssland var huvudfienden, Italien en andrarangsskådeplats, det var en politik, som helt överensstämde med Englands, den makt, som det var ett särskilt intresse för Italien med dess insulära läge att stå väl med. Haymerle hade gärna sett, att tvåmaktsalliansen genom England utvidgats till ett tremaktsförbund för att hålla Italien från livet och trygga dess välde vid det Adriatiska havet men Bismarck gick icke in härpå. För den italienska faran vore det onödigt, ansåg han, då England oberoende av en koalition av allt att döma skulle hålla Italien i schack² och Ryssland genom skräckbilden av denna koalition ännu mer avlägsnades från centralmakterna.

Bismarcks hets mot Italien tog sig vid denna tid så egendomliga former, att han uppmanade Österrike att använda sådana argument som att hävdandet av påvens suveränitet vore nödvändigt för det katolska kyrkoöverhuvudets oberoende. Detta kan möjligen sättas i samband med den förändrade politik som Bismarck vid denna tid slog in på gentemot den katolska kyrkans ställning i Tyskland och som tog sig ett synligt uttryck i återknytandet av de diplomatiska förbindelserna med påvestolen. Ty ett skärpande av motsättningen mellan påven och Italien hade utan tvivel ökat värdet av en tysk-italiensk allians. Påven fasthöll nämligen fortfarande vid anspråken på att återfå sina genom den italienska nationalstatens tillkomst fråntagna världsliga besittningar, varför

¹ CRISPI, Memoiren, sid. 102; FR. WICHTL, Freimaurerei, Weltrevolution, Weltrepublik har ifråga om irredentismens samband med frimureriet kommit till samma resultat (sid. 93—97). Crispi var enligt Wichtl själv frimurare.

² Jmfr. sidan 169.

³ Cairoli hade i aug. 1879 låtit sondera Beaconsfield, hur det engelska kabinettet skulle förhålla sig, om Italien förbunde sig med Ryssland, varpå svarades, att England skulle betrakta detta som casus belli. Se PRIBRAM, Die Geheimverträge Österreichs-Ungarns 1879—1914, sid. 132.

Tysklands nya påvepolitik för Italien utgjorde en viss fara, enär det otvivelaktigt stärkte påvens och hans anhängares ställning mot Italien. Frankrike, där klerikalerna hade större inflytande än hos någon annan europeisk stormakt, blev därigenom mindre pålitligt såsom Italiens eventuella allierade.

Konflikten mellan påven och Italien hade vid denna tid tillspetsats, och rykten om att ej endast centrumspartiet utan även andra tyska kretsar ej voro ovilliga att understödja påvens anspråk på Rom väckte i Italien stor uppståndelse, icke minst därför att man där bakom såg Bismarcks trevare. Italienska regeringen fann sig t. o. m. föranlåten, att i en not till sitt sändebud i Berlin påpeka frågans inrikespolitiska natur och att det italienska folket i denna fråga vore enigt¹.

I en allians med Tyskland, som länge utgjort ett önskemål för Italienska politiker, skulle denna fara försvinna och alliansen blev därför åter aktuell, allra helst som denna allians numera ej endast motiverades med den gemensamma motsatsen till klerikalismen utan även till Frankrike, vilket bedrev en allt aggressivare Medelhavs- politik gentemot Italien. Men så länge Italiens enhet ännu icke ansågs slutförd drogs det genom sina utrikespolitiska motsättningar mera åt norr än åt söder. Där stötte det emellertid mot den mur, som bildats genom tvåmaktsförbundet, visserligen ej riktad mot Italien men som uteslöt för Italien gynnsamma allianskombinationer. En tysk-italiensk allians krävde därför en försoning med Österrike-Ungarn, och därtill behövdes naturligtvis mycken självövertinnelse från Italiens sida. Österrike-Ungarns italienska språkområden utgjorde en ständig påminnelse om att italienarnas politiska enhet ej var fullbordad och ockupationen av Bosnien-Herzgovina var ett streck i räkningen mot Italiens Adria-planer². Italiens politik graviterade sålunda i två motsatta riktningar innan den genom de yttre händelsernas tryck fördes in i en antifransk fåra. Liksom Ryssland själv genom sin hållning bringade de för sig hotande alliansplanerna till mognad drevs Italien genom Frankrikes åtgärder till en antifransk allians.

¹ O. SPEYER, Das Königreich Italien in den Jahren 1879—1886 (Unsere Zeit 1886).

² Jmfr. FRAKNOI, Kritische Studien zur Geschichte des Dreibunds, sid. 18.

Tunisfrågan — den avgörande vändpunkten.

Såväl Frankrike som Italien voro två europeiska stormakter, som lågo vid Medelhavet och vars intressen därför förr eller senare måste stöta tillsamman i det turkiska rikets besittningar i det närliggande Nordafrika. Italienarna hade icke glömt minnena från sina förfäder romarna och dess Medelhavsvälde. Italiens centrala ställning i Medelhavet jämte det faktum, att italienarna under århundraden koloniserat kusterna vid detta hav och där utövat ett kulturellt inflytande bidrog ytterligare att stärka italienarnas tro på sin uppgift att om icke få herraväldet så dock kontrollera Nordafrikas framtid¹. Härvid måste Italien främst ta hänsyn till två makter, England och Frankrike.

England var såsom världens främsta sjömakt och innehavare av Medelhavets två portar, vid Gibraltar och vid Suez, för Italien med dess långsträckta och utsatta kuster den absolut farligaste makten men på grund av avståndet och dess jämförelsevis obetydliga Medelhavskolonier ej med Italien så stridiga intressen som Frankrike. England ägde den lilla italienskt-talande ön Malta och hade vid Berlinkongressen tillerkänts Cypern samt hade dessutom aspirationer på Egypten som intressesfär. Ehuru italienerna icke med blida ögon åsågo denna maktutveckling, var det ej England utan Frankrike, som hade det största försprånget, när Italien efter fullbordandet av sin enhet som stat började taga aktiv del i Medelhavspolitik. Frankrike innehade den stora italienskt-talande ön Corsica och sedan 1830-talet den betydande kolonien Alger i Nordafrika. Denna koloni gränsade närmast till Tunis, det land, där italienarna voro bosatta i stort antal, tre gånger så talrikt som fransmännen och med vilket land Italien hade goda handelsförbindelser².

Tunis lydde nominellt under Turkiet men styrdes av en bey, som på grund av finansiell vanskötsel alltmera kom i beroende av

¹ Jmfr A. TARDIEU, *La France et les alliances*, sid. 97—101.

Bismarck skrev till Mazzini år 1866 bl. a., att Italien och Frankrike ej kunna förenas till ömsesidig fördel i Medelhavet och ansåg att herraväldet där tillhörde Italien, som vid detta hav hade två gånger vidsträcktare kuster än Frankrike.

² WALLACE, *Greater Italy*, sid. 12—13.

utländska makter. Det hade en gång varit en blomstrande koloni och dess klimat och naturliga resurser utgjorde intet hinder för att det med en bättre politisk organisation än en gång skulle komma till välstånd. Det blev det cirka 15 sjömil från Tunis liggande Italien och det genom kolonien Algier angränsande Frankrike, som tävlade om att bli dess politiske förmyndare¹.

Italien försummade emellertid att vid Berlinkongressen taga vara på sina Tunisintressen och i stället blev det Frankrike, vilket som kompensationsobjekt för Englands makt-tillväxt i Medelhavet med Cypren genom för Italien hemlighållna avtal tillerkändes Tunis som intressesfär². Det kan med hänsyn till de månghundra-åriga koloniala motsättningarna mellan England och Frankrike synas egendomligt, att England gick in på en sådan överenskommelse, allra helst som rivaliteten om inflytandet även gett sig tillkänna mellan de franska och de engelska kolonierna i Tunis. Men för England måste det vara en nackdel, om Italien innehade båda sidorna av Medelhavets trångaste del, då Italien på så sätt kunde kontrollera eller åtminstone hota farvägens säkerhet³. För Tyskland var det uteslutande en fördel, om Frankrike och Italien fjärmades från varandra och Frankrikes uppmärksamhet drogs från Europa. Tyskland instämde därför i den engelsk-franska Tunisöverenskommelsen trots att Bismarck vid upprepade tillfällen före Berlin-kongressen uppmuntrat italienarnas Tunis-planer⁴.

Den franskvänliga Cairoliministären ville ej sätta tro till de rykten, som sipprade ut om detta avtal och som bl. a. framfördes av Italiens sändebud i Berlin, de Launay. Det gällde hart när som en republikansk dogm, att Frankrike icke skulle tillåta sig någon seger eller någon annektion, innan det fått hämnd för de förlorade provinserna Elsass och Lothringen, och återfört dem till republiken⁵. Den italienska regeringen försäkrades också upprepade gånger om Frankrikes ringa intresse för Tunis och nödvändigheten av ett föregående samförstånd med Italien, om Frankrike till skydd

¹ Jmfr. COOLIDGE, *Origin of the Triple Alliance*, sid. 192.

² CRISPI, *Memoiren* sid. 91—126, PLEHN, sid. 145—146, Lord NEWTON, *Lord Lyons A record of british diplomacy Lond. 1913. Bd II*, sid. 139; 146.

³ Jmfr. COOLIDGE, sid. 200.

⁴ Se sid. 81, not.

⁵ CRISPI, sid. 104.

för franska intressen måste tillgripa försiktighetsåtgärder i Medelhavet. Full visshet om Frankrikes verkliga avsikter erhöll Italien först, när denna stat för tryggandet av ett större politiskt inflytande visade ett påfallande intresse för järnvägssträckan Tunis—Goletta och kabeln mellan Sicilien och Tunis. Det råkade därigenom i kollision med det franska telegrafnätet och Frankrike vägrade att godkänna den koncession, som beyen av Tunis redan lämnat (aug—nov. 1880). Situationen tillspetsades härigenom, och Italiens diplomatiska hänvändelser i Frankrike och England gävo i Tunis-frågan det negativa resultatet, att Italien hänvisades till den turkiska besittningen Tripolis som kompensation för Tunis. Italienska regeringen avvisade emellertid en sådan lösning av tvisten.

Franska regeringen löste snart nog den gordiska knuten genom att med vapenmakt tränga över den tunesiska gränsen och tvinga beyen till ett fördrag i Bardo, som berövade honom all verklig myndighet och gjorde Tunis till ett franskt protektorat. Italien var för svagt att ensam stå emot Frankrike, dess finanser voro i oordning, och det befann sig i en konflikt med Österrike-Ungarn¹. Då Italien vidare ansåg sig ej endast hänsynslöst utan även föraktligt behandlat av Frankrike, är det klart, att det definitivt skulle vända sig bort från denna stat och återuppta de gamla planerna på en allians mot Frankrike. Liksom Frankrikes självkänsla växte, då det genom fullföljandet av denna erövring — den första efter 1870 — på ett framgångsrikt sätt försvarade sin rang av europeisk stormakt², insåg Italien till fullo sin svaga och isolerade ställning, som i dåvarande situation ej kunde stärkas annat än genom en allians med Tyskland, i nödfall även med Österrike-Ungarn.

Redan under Cairoliministären, som föll inför den storm av förbittring, som Bardo-fördraget framkallade i Italien, hade Italien genom greve Maffei officiöst sökt kännning i Berlin »beträffande möjligheten att giva förbindelserna mellan Italien och Tyskland karaktären av större förtrolighet och arbeta på ett verkligt förbund». Furst Bismarck hade svarat, »att vägen till Berlin ginge över Wien och att Italien framför allt också där måste anknyta de bästa förbindelser, om det ville förnya de gamla vänskapsbanden med Tysk-

¹ CRISPI, sid. 116.

² R. PINON, France et Allemagne 1870—1913. Paris 1913, sid. 34 och följ.

land»¹. Troligtvis var det den föregående ministerpresidenten Depretis, inrikesminister i Cairoliministären, som tillrätt detta steg, men då Bismarcks svar blev bekant, förklarade han sig liksom Cairolimi vara motståndare till en allians med Österrike-Ungarn.

Maffei ansåg emellertid även denna omväg vara tillräddlig. Tyska sändebudet i Rom, von Kendell, stärkte denna senare uppfattning genom att som sin personliga mening framhålla den utmärkta verkan ett hemligt avtal mellan de italienska och österrikiska regeringarna skulle framkalla i Berlin. I detta fördrag skulle båda parterna förpliktiga sig att upprätthålla freden mellan de båda länderna och överenskommelsen skulle förnyas år från år. Så snart detta fördrag antagits, skulle Tyskland göra Italien förslag beträffande grundvalarna för ett förbund till skydd för gemensamma intressen. Tyskland hade sålunda vid denna tidpunkt ingenting emot bildandet av en permanent politisk allians. Maffei erhöll också tillstånd att söka kontakt med österrikisk-ungerska regeringen och förmedlade till denna i början av år 1881 utkastet till ett neutralitetsfördrag »såsom första steg till ett ännu intimare vänskapligt förhållande»². Som basis för denna överenskommelse skulle gälla »respekterandet av status quo i Orienten efter Berlinfördragets bestämmelser». Bortsett från Bosnien och Herzgowina och dess politiska framtid, vilket måste uteslutas ur diskussionen, hade dubbelmonarkien icke något emot en ömsesidig neutralitetsförsäkran vid angrepp av främmande makter. Österrike-Ungarn hade f. ö. ej någonting att invända mot utsträckandet av de italienska intressena i Medelhavet såsom Tunis eller Tripolis förutsatt att status quo bibehölls i Adria-havet och detta icke blev ett italienskt innanhav. Italien hade härigenom fått klart besked om att det kunde vänta sig dubbelmonarkiens stöd, om det frånginge sina anspråk på de inom Österrike-Ungarn liggande italienska språkområdena vid Adria-havet. Priset var för Cairoliministären alltför högt, och den fullföljde ej heller dessa förhandlingar på officiell väg. Den österrikisk-ungerska regeringen, som samma år slöt en entente med Ryssland, hade ingen särskild anledning att påskynda frågan. Såväl i Wien som Berlin var man av den åsikten, att det

¹ Citat efter CRISPI, sid. 121.

² Citat efter PRIBRAM, sid. 133.

svaga Italien måste söka anslutning till centralmakterna och ej tvärtom¹.

Inom den nya italienska ministären, där Depretis åter blivit ministerpresident och Mancini var utrikesminister, var man dock ej alls enig om en orientering åt Österrike-Ungarn. Men under trycket av den offentliga meningen och den parlamentariska opinionsbildningen såg sig ministären Depretis-Mancini tvungen att söka anslutning till dubbelmonarkien för att genom undanröjdandet av motsättningarna till denna stat slå den nödvändiga bryggan över till tvåmaktsförbundet.

För denna opinionsbildning är det särskilt anmärkningsvärt att Sonnino, ledaren för ett litet men inflytelserikt politiskt parti (centro parlamentare) — samma man, som 33 år senare främst kom att medverka till Trippelalliansens upplösning — med stor iver pläderade för anslutningen. Han uppställde två mål för den italienska politiken: först och främst Englands vänskap och i andra rummet ett nära förbund med Österrike och Tyskland. Gentemot de italienska Adria-planerna framhöll han, att Triest vore oundgängligt för Österrike-Ungarn och Tyskland och att Trentinofrågan vore för obetydlig att utgöra hinder för vänskapen mellan Italien och dubbelmonarkien. Denna vänskap betydde för Italien frihet att förfoga över sina krafter och giva dess stämna större vikt i »den europeiska konserten». Isolering vore liktydig med förintelse².

Sonnino vände sig alltså skarpt mot irredentismen, vars politik han karakteriserade som barnslig. Därmed är ej sagt, att han på något sätt ogillade dess program, men detta vore i dåvarande situation utsiktslöst, och den praktiska politiken måste räkna med detta faktum, om den skulle kunna vinna fördelar på andra håll. Defensivalliansen hade sålunda även gentemot en stat, mot vilken den ej var riktad, visat sin styrka och sammanhållning.

Vad som vidare i hög grad trots alla antipatier bidrog till att driva den italienska utrikespolitiken i denna riktning, var konunga-

¹ PRIBRAM, sid. 135.

² LUIGI CHIALA, *La triplice et la duplice alleanza Turin 1898*.

Jmfr. FRAKNOI, *Kritische Studien zur Geschichte des Dreibunds*, sid. 19—20.

dömet. Italiens enhet hade utgått från det lilla monarkiska Savoyen, vars furstehus därigenom höjt sin prestige och kunde göra anspråk på en viss tacksamhet. Även i ett så parlamentariskt land som Italien hade konungen därför ett visst inflytande. Detta inflytande var t. o. m. så stort, att vida kretsar av det italienska folket ej endast gav ministären utan även konungen huvudskulden för de lidna diplomatiska nederlagen i Tunisfrågan¹. Då dessutom de i Italien ganska talrika republikanerna verkade för en anslutning till det republikanska Frankrike, hade konungamakten för att hindra att det republikanska tänkesättet tog överhand starka skäl för en anslutning till de konservativt-monarkiska centralmakterna. Det s. k. ultraradikal-republikanska partiet var också det enda parti i italienska parlamentet, som var emot denna anslutning².

Den utrikespolitiska kurs, som den nya ministären efter en viss tvekan slog in på kan därför icke minst räknas som konung Humberts förtjänst. Den franska politiken med den energiske och för revanschtanken representative Gambetta i spetsen gjorde stora ansträngningar att förhindra en för Frankrike så farlig allianskombination³, men den anti-franska strömmen var för stark. Italiens konung företog som första officiella närmande, åtföljd av ministerpresidenten och utrikesministern, en resa till kejsar Frans Josef i Wien (okt. 1881).

Det hjärtliga mottagandet i Wien stärkte naturligtvis banden mellan de båda staterna. Den ömsesidiga misstron var dock så stor, att å ingendera sidan togs initiativ till diskussion om avslutandet av ett alliansfördrag. Men de vänskapliga förklaringar, som växlades mellan härskarna och de ledande statsmännen, bidrog att rensa den dåliga atmosfären mellan de båda staterna. Misstämningen var likväl så inrotad, att det endast behövdes en förvanskning av ett par representativa uttalanden i ungerska riksdagen för att åter förmörka utsikterna, tills en tillfredsställande officiell förklaring erhållits⁴.

¹ PRIBRAM, sid. 135—136.

² SINGER, Geschichte des Dreibunds. Lpzg 1914, sid. 65. Närmare härom i L. CHIALA.

³ FRAKNOI, sid. 22.

⁴ Sektionschefen i utrikesdepartementet Benjamin v. Kallay yttrade, att mellan Österrike-Ungarn och Italien bestode trots de irredentistiska rörelserna

För Italien var det i varje fall en ganska delikat fråga att taga första steget för anslutning till den stat, som det betraktade som sin arvförande och med vilken det på grund av irredentfrågans natur hade svårt att även för framtiden undvika konflikter. Då det icke ville komma som en hjälpsökande stat till dubbelmonarkien, sökte det fortfarande Bismarcks förmedling men därtill visade denne alls ingen lust. Dels hyste Bismarck föga förtroende till den italienska politiken överhuvud, dels utgjorde det parlamentariska styrelsesättet, som redan givit prov på vilka tvära omkastningar detta även i utrikespolitiskt avseende vid regeringsskiften kan medföra, icke någon tillräcklig garanti för varaktigheten av en allians. Då t. o. m. parlamentarismens hemland, England, med sina traditioner och djupa politiska kultur allt efter det konservativa eller liberala partiets seger följde olika utrikespolitiska linjer, hur mycket mer skulle detta icke bli fallet med det unga och oerfarna Italien, där de oberäkneligaste faktorer kunde spela in. Oenighet rådde också inom den italienska regeringen, och det var åter konung Humberts personliga ingripande, som förde frågan framåt, denna gång över den punkt, som ledde den över de obestämda önskingarna in i förhandlingarnas stadium.

(Forts.)

X-METODEN. ¹

AV

FIL. KAND. NORE B. TENÖW.

§ 1.

Metoden tillåter gemensamma namn och är sålunda en s. k. personmetod.

§ 2.

Metoden kan användas dels som rangmetod och då närmast med absolut rangordning (se ang. innebörden av absolut rangordning min undersökning av de Thieleska metoderna, i Statsvetenskaplig Tidskrift 1912), dels med jämställda namn. Rangmetod torde här som eljest vara att föredraga.

§ 3.

Metoden avser att för fall av gemensamma namn uppsöka det exakta effektiva fördelningstalet. Den vill sålunda på de icke distinktiva metodernas område utgöra vad den d'Hondtska metoden utgör bland de distinktiva metoderna.

§ 4.

Medan det Andræ-Hareska och det Droopska fördelningstalet (vilket senare i Sverige plägade kallas den Hagenbach-Bischoffska valkyoten) utgå från antalet väljare och antalet valde, baseras det vid X-metoden använda fördelningstalet i likhet med d'Hondtska fördelningstalet på listornas inbördes styrkeförhållanden. Till följd av att X-metoden avser fall av blandade listor tager givetvis den-

¹ Konstruerad i nov. 1917.

samma hänsyn till namnens inbördes styrka, med andra ord deras fördelning på listorna.

§ 5.

I olikhet med de Phragméniska metoderna fasthåller X-metoden vid tanken på ett visst fördelningstal (den största effektiva valdivisorn) som grund för fördelningen. Medan de Phragméniska och liknande metoder äro till sin struktur helt successiva, utgör den successiva uträkningen vid den d'Hondtska metoden och X-metoden i främsta rummet ett medel till utrönande av den största effektiva valdivisorn eller fördelningstalet (i d'Hondtsk mening).

§ 6.

X-metoden innebär sålunda ett successivt, rationellt sökande efter denna effektiva valdivisor. Vid den första tillsättningen prövas vilket namn, som kan erbjuda största valdivisor. Detta blir givetvis det relativa majoritetsnamnet. Valet står sålunda mellan eventualiteter, som för varje ny tillsättning erhålla en mer komplicerad innebörd. I varje eventualitet ingår obligatoriskt redan tillsatta namn och därjämte ingår det resp. namn, vilket tävlar vid denna tillsättning. Mot varje eventualitet svarar en viss eventualdivisor (eventuellt fördelningstal).

§ 7.

Vid bestämmandet av en viss eventualdivisor uppstår den svårigheten, att densamma till sin storlek själv bestämmas av det den skall bestämma. Ty när det tidigare namnet är tillsatt, skall överföras överskjutande röster till övriga namn å samma lista (se § 8), men hur mycket som överskjuter, det beror just på storleken av eventualdivisorn. Närmare besett sker detta så: eventualdivisorns egen storlek skall avdragas från det redan tillsatta namnets röstsiffra och den del av resten, som (enligt Clark) till äventyrs faller på det tävlande eventualnamnet, ökad med vad eventualnamnet i övrigt kan ha som tillskott, skall ju just bli eventualdivisorn. Vi få två likställda membra, av vilka det ena är eventualdivisorn och

det andra innehåller eventual-divisorn som faktor. På grund härav sätta vi eventual-divisorn $= X$. Den framlagda problemställningen och dess algebraiska lösning utgör »X-metodens» grundtanke.

§ 8.

Den Clarkska, även av Phragmén och andra förordade förbättringen av den Andræ-Hareska valmetoden, består i följande. När ett namn är tillsatt och valkvoten ($=$ fördelningstalet l. valdivisorn) avdragits från dess samlade röstetal bör återstoden av röstkraft fördelas på de vid namnets tillsättning deltagande listorna i proportion till de tillskott, som dessa listor givit namnet. Den moderna engelska proportionella metoden har upptagit denna förbättring, som utestänger slumpen och förfarandet är sålunda välkänt.

§ 9.

Om man jämför X-metoden med den engelska »Single transferable vote» utgöres förbättringen av att icke ett fast fördelningstal utan den största effektiva valdivisorn användes som måttstock. Om man däremot jämför X-metoden med den d'Hondtska regeln utgör förbättringen den att blandade listor äro tillåtna (som i den engelska metoden). (Förenas nu ytterligare — vilket må erfordra särskilt utarbetande — X-metoden med en dubbel uteslutningsmetod eller helst med prövningsmetoden¹, torde man kunna uppnå en syntes av d'Hondt- och Haremetoderna, varvid samtidigt samlingsproceduren rationaliseras.)

§ 10.

Alldeles som vid den d'Hondtska metoden sammanfalla fördelningstal och jämförelsetal, d. v. s. det största jämförelsetalet godtages som valkvot. Genom att vid varje tillsättning godtaga som valkvot det största jämförelsetalet vinner man att just så många platser som antalet redan tillsatta platser ökat med 1 bli fyllda, men ej fler.

¹ Se TENOW, Förslag till ny metod för röstsammanräkning etc., Stockholm 1910. Jmfr även: Det proportionella valsystelet och dess behov av reformering, Statsvet. Tidskr. 1918, s. 42 anm. 1. Vad den dubbla uteslutningsmetoden beträffar torde den böra tillämpas särskilt för varje enstaka platstillättning. Den är givetvis dock aldrig så korrekt som prövningsmetoden.

§ 11.

Det i § 7 beskrivna tillvägagångssättet åskådliggöres genom följande mycket enkla exempel, som kan kallas den proportiona- listiska åsnebryggan:

	I.	II.	III.
Antal röster	16	8	13
	A.	B.	C.
	B.		D.

Rangordning gäller. A. erhåller första platsen, varför sålunda 16 vid första tillsättningen utgör största effektiva valdivisor. Vid andra tillsättningen sättes eventualdivisorn för B. = X, medan eventualdivisorn för C. alltjämt omedelbart framgår = 13. För att närmare bestämma eventualdivisorn för B. skall X avdragas från listan I:s röststyrka och resten skall adderas till andra listans reducerade röststyrka. Vi få då

$$x = 16 - x + 8$$

$$x = 12$$

Då sålunda den valdivisor, som B. erbjuder, endast är 12, visar sig C. erbjuda största effektiva valkvot eller 13.

Något så när exakta proportionella metoder passera i allmänhet »åsnebryggan». Metoderna på den Phragméniska linjen lösa t. o. m. det här behandlade exemplet med liknande räkningar. Det är först i mer invecklade fall som X-metoden visar sina skiljaktliga och mer gynnsamma verkningar, men det nu givna exemplet torde dock tjäna till att åskådliggöra metodens funktionerande.

§ 12.

Följande exempel innehåller en svårighet som den Phragméniska metoden av 1913 enligt mitt förmenande icke lyckats bemästra, och som torde vara typiskt för ett viktigt konstruktivt fel hos denna metod:

	I.	II.
Antal röster	24	20
	A.	B.
	B.	D.
	C.	

Trenne platser skola besättas.

Första platsen går till A. på 24 röster, varför sålunda 24 utgör valdivisor.

Andra platsen går till B. enl. följande ekvation: $x = 24 - x + 20$, alltså $x = 22$, varför nu 22 utgör samtidigt B:s »jämförelsetal» och valdivisor för andra tillsättningen.

Tredje platsen. Tävlaende äro nu om tredje och sista platsen C. och D. Då man betänker, att den första listan redan tilldelats en hel plats (A.) och därjämte del i den andra platsen (B.), medan däremot den andra listan, som är nästan lika stor som den föregående, endast fått del i en plats (B.), så synes det fullt rimligt, att den nu omstridda tredje platsen går till D. Detta är emellertid icke fallet enligt den Phragméniska metoden, som ger det egendomliga resultatet, att den ena listan av tvänne nästan lika stora sådana erhåller tvänne hela platser och del i en plats, medan den andra listan endast erhåller del i en plats. Det riktiga resultatet framgår emellertid med hjälp av X-metoden på följande vis.

Ekvation för C:s vidkommande:

$$x = \frac{24 - x}{24 - x + 20} 24 - x + 20 - x$$

$$\begin{cases} x = 35, \dots \\ x = 10 \end{cases}$$

Av de givna värdena på X är 10 användbart, varför 10 utgör eventualvalkvoten för C.

Ekvation för D:s vidkommande:

$$x = \frac{20}{24 - x + 20} 24 - x + 20 - x$$

$$\begin{cases} x = 71,75 \\ x = 12,25 \end{cases}$$

Av de erhållna värdena på X är 12,25 användbart, varför 12,25 utgör eventualvalkvoten för D. Den största effektiva valkvoten är sålunda 12,25, och erhåller D. den tredje och sista platsen.

Orsaken till att den Phragméniska metoden ger ett så egendommeligt resultat är den att enligt densamma betraktas som om bägge listorna gemensamt insatt såväl A. som B., och denna uppfattning vidhålls vid den fortsatta reduktionen av andra listan. Härigenom

kommer den andra listan att för bestämmande av D:s jämförelsetal reduceras som om denna lista lytt i följd A. B. D. Denna fiktion gör den Phragméniska metoden stora tjänster i vissa fall, nämligen vid tävlan mellan grupper med helt skilda namn, men när det som här gäller tävlan mellan listor som tidigare samverkat, blir resultatet som påpekats oriktigt.

§ 13.

S. k. uppdykande namn böra undvikas genom att ständigt reducera samtliga de listor som på överhuvud någon plats upptagit ett visst redan tillsatt namn. (Dock torde vid en förening med provningsmetoden en rationellare lösning vara möjlig.)

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

DET SVENSKA LANDSTINGSFÖRBUNDET. Den kommunala förvaltningsrätten har under de senaste åren varit föremål för så genomgripande och många förändringar, att det nästan är ursäktligt, om även de därför speciellt intresserade ha haft svårighet att alltid kunna följa med vad som har hänt. Detta gäller redan ifråga om de olika legislativa reformer, som under dessa sista år ha vidtagits, särskilt beträffande den kommunala representationsrätten. Men i långt högre grad visar det sig ofta svårt att kunna nödtorftligen följa med de förskjutningar, som äga rum i kommunalrättens praxis och ifråga om företeelserna i kommunernas verkliga liv.

De förändringar, som här åsyftats, avse givetvis i främsta rummet kommunernas befogenheter och åligganden. Under de snart sextio år, som förflutit sedan kommunallagarna stiftades, har samhällslivets utveckling ålagt kommunerna en mångfald nya uppgifter, medan lagarnas föreskrifter om kommunernas rättigheter och skyldigheter bestå i sak oförändrade. De skäligen obestämda ordalagen i kommunallagarna hava därför måst utfyllas dels genom föreskrifter i andra lagar, som ålagt kommunerna speciella uppdrag och dels genom praxis med eller utan prejudikativ karaktär.

Vid sådant förhållande hava kommunerna funnit av nöden att söka stöd för enhetlighet och möjlighet av upplysning genom att skapa ytterligare en nybildning på det kommunala livets område i form av sammanslutningar. De svenska städerna gingo i spetsen för denna utveckling, då Svenska stadsförbundet bildades år 1908. Härom året följdes deras exempel även av de svenska landskommunerna, och nu hava även landstingen sammanslutit sig till ett förbund.

Ett embryo till landstingsförbundet fanns dock redan tidigare, så till vida att landstingen sedan flera år gemensamt utgivit en modernt lagd tidskrift, avsedd att bland annat fylla behovet av upplysningar rörande administrativ praxis. Det var också från denna tidskrifts redaktions- och förvaltningskommitté som initiativet till förbundet utgätt.

På ett möte i Stockholm i slutet av november 1920, varvid ombud från sjutton landsting närvaro, beslöts att konstituera Svenska landstingsförbundet och antaga stadgar för detsamma.

Detta förbund har till uppgift att såsom ett organ för samarbetet mellan landstingen »tillvarataga deras gemensamma intressen samt att, för underlättande av landstingens förvaltning, sprida kunskap i länskommunala angelägenheter». Dess medlemmar utgöras av de landsting, som beslutit ingå i det. Förbundets angelägenheter handhavas av förbundsmötet samt av en styrelse, bestående av sju ledamöter. Förbundsmötet består av ombud för medlemmarne till högst det antal, som motsvarar antalet fulla 50,000-tal innevånare i landstingsområdet. Varje ombud äger en röst. Berättigade att utan rösträtt deltaga i mötesförhandlingarne äro landstingsmän, andra ledamöter av landstingens utskott och delegationer samt landstingens och länsstyrelsernas tjänstemän. Förbundsmötet sammanträder vart tredje år och väljer då styrelse och revisorer. Rätt att framlägga förslag vid mötet tillkommer styrelsen, medlemmarne och mötesombuden. Motionstiden utgår tjugo dagar före mötets början. Mötet kan dock medgiva att även senare inkomna förslag må upptagas till prövning. Styrelsen skall så vitt möjligt avge utlåtande över inkomna förslag. Mötet har att fastställa lönestater och arvoden för förbundets funktionärer. — På begäran av minst fem medlemmar skall styrelsen sammankalla extra förbundsmöte. Dyligt möte får dock endast handlägga sådant ärende, som föranlett sammankallandet.

Styrelsen skall verkställa förbundsmötets beslut. Den har i detta hänseende särskilt till åliggande att bringa till statsmakternas kännedom sådana förbundets beslut, som avse deras ingripande. Styrelsen har också rätt till självständigt initiativ till åtgärder, som främja förbundets syfte. Genom styrelsens försorg skall en centralbyrå för förbundet anordnas.

Denna centralbyrå har till uppgift att följa landstingens förvaltning och verkställa de utredningar, som kunna vara till gagn för denna, att utgiva landstingens tidskrift samt att besvara från medlemmar eller från statsmyndigheter inkomna förfrågningar och sköta förbundets löpande angelägenheter.

För bestridande av kostnaderna för förbundet skola medlemmarne erlægga en årsavgift, som utgår i proportion till innevånareantalet i landstingsområdet. Det är styrelsen, som har att bestämma avgiftens belopp, dock med iakttagande av att den icke får överskrida femton kronor för varje fullt 1,000-tal innevånare.

Det egentliga arbetet inom förbundet lär väl sannolikt komma att vila på dess centralbyrå. Det var också organisationen av denna byrå, som vållade de huvudsakliga meningsskiljaktigheterna vid förbundets konstituerande. Frågan gällde, huruvida icke någon form av samarbete skulle kunna etableras med de båda andra kommunala sammanslutningarne. Svenska stadsförbundet, det äldsta och fastast organiserade av dessa förbund, hade emellertid

ställt sig avvisande mot ett sådant förslag. Däremot hade ett förslag till överenskommelse uppgjorts om gemensam centralbyrå för det blivande landstingsförbundet och landskommunernas förbund. Men även detta samarbete strandade, och landstingsförbundet beslöt att upprätta en egen centralbyrå.

Resultatet av denna utveckling har därför blivit, att vi fått tre fullt självständiga kommunala sammanslutningar, en för var och en av de olika kategorierna av allmänna borgerliga kommuner. Detta resultat lär väl sannolikt komma att bli definitivt för överskådlig tid framåt. Men det behöver icke hindra att samverkan i någon mera tvångsfri form kan komma att upprättas mellan de tre likartade förbunden till främjande av gemensamma intressen.

I varje fall måste dessa förbund anses besitta stora förutsättningar att öva ett reglerande och vägledande inflytande på de däri ingående kommunernas verksamhetsätt. De erfarenheter, som Svenska stadsförbundet gjort i detta avseende, lära vara gynnbara. Och även ur rent teoretisk synpunkt torde dessa organisativa nybildningar vara förtjänta av någon uppmärksamhet från dem, som äro intresserade av den kommunala förvaltningsrättens utveckling.

E. Bs.

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG ANGÅENDE KONSULTATIV FOLKOMRÖSTNING.

Avgivet av folkomröstningskommittén den 8 februari 1921. Uppsala 1921.

I anledning av riksdagens skrivelse nr 343 vid 1920 års riksdag tillsatte Kungl. Maj:t den 22 juni 1920 en kommitté »att verkställa en allsidig utredning, huru folkomröstningsinstitutet verkat i främmande länder och huruvida, i vilken utsträckning samt under vilka former och betingelser ifrågavarande institut må för viktiga frågor införas i vår författning samt angiva de förslag vartill utredningen kunde föranleda». Ordförande i kommittén har varit landshövding Nils Edén, ledamöter riksdagsmännen Hellberg, von Geijer, Larsson i Västerås och Vennerström samt docenten vid Uppsala universitet Axel Brusewitz.

I september förra året ingick kommittén till Kungl. Maj:t med en skrivelse, vari den bl. a. anhöll om anvisning huruvida frågan om konsultativ omröstning på grund av den framskjutna plats, densamma intagit i folkomröstningsdiskussionen, borde upptagas till särskild behandling. I anledning härav förklarade Kungl. Maj:t i skrivelse den 25 september 1920, att några hinder icke mötte för kommittén att omedelbart och utan avvaktande av den allmänna utredningens resultat särskilt för sig verkställa utredning rörande frågan om anordnande av s. k. konsultativ folkomröst-

ning och avgiva de förslag i denna fråga, som kommittén kunde finna påkallade. I anslutning till denna Kungl. Maj:ts förklaring beslöt kommittén att upptaga frågan om konsultativ omröstning till särskild behandling och har dess hittillsvarande arbete huvudsakligen varit ägnat åt utredning av detta spörsmål. Resultatet av denna utredning föreligger i ett den 8 februari avgivet betänkande, vari kommittén föreslår grundlagsbestämmelser rörande konsultativ folkomröstning.

I *inledningen* till sitt betänkande klargör kommittén den statsrättsliga skillnaden mellan konsultativ och decisiv omröstning. »Konsultativ», skriver kommittén, »är den folkomröstning, vilken icke avser att åt folket överlämna avgörandet av den eller de till omröstning förelagda frågorna, utan endast att giva folket tillfälle att uttala sin mening eller sin önskan, medan den reella behandlingen och den definitiva beslutanderätten förbehålles statsmakterna i vanlig ordning». Den decisiva omröstningen åter avser att åt folket överlämna det definitiva avgörandet av vissa frågor.

Kommittén ingår därefter på en utförlig *historik* över folkomröstningsfrågans tidigare behandling i vårt land. Härvid framhålls, att den konsultativa omröstningen vid olika tillfällen bringats på tal genom riksdagsmotioner angående dylik omröstning i speciella frågor; så genom herr Bergströms motion om konsultativ omröstning i rösträttsfrågan 1897 och genom herr Vennerströms motioner om dylik omröstning i republikfrågan 1919 och 1920. Ingen av dessa motioner har, som bekant, lett till positivt resultat. Kommittén erinrar även om att frågan om konsultativ omröstning vid 1920 års riksdag aktualiserades därigenom, att konstitutionsutskottet i sitt förslag om utredning rörande folkomröstningsinstitutet förklarade den konsultativa omröstningen förenlig med gällande grundlagar. I anledning av detta utskottets uttalande blev frågan om en rådgivande omröstnings grundlagsenlighet som bekant föremål för en ingående diskussion inom riksdagen; resultatet blev, att båda kamrarna ströko det omtvistade uttalandet i konstitutionsutskottets nämnda utlåtande och alltså avböjde att taga ställning till det tvistiga spörsmålet. Kommittén redogör även i sin *historik* för de alternativa förslag om folkomröstning, som nykterhetskommittén i sitt i augusti 1920 avgivna betänkande framlagt; denna kommitté har som bekant föreslagit, att vid förbudsfrågans lösning antingen en decisiv eller en konsultativ omröstning skall ingå som ett led i frågans behandling.

Kommittén ingår därefter på en självständig framställning av *sin ståndpunkt till folkomröstningsfrågan*. Först behandlas spörsmålet om folkomröstningens förhållande till gällande grundlagar. Beträffande den decisiva omröstningen kommer kommittén enhälligt till slutsatsen, att densamma ej är grundlagsenlig utan strider mot bestämmelsen om riksdagens representantskap för svenska folket. Kommittén framhåller även, att den s. k. bekräftande omröstningen blott är en specialform av den decisiva och alltså

även är grundlagsstridig, detta i polemik mot nykterhetskommitténs framställning i frågan. Beträffande den konsultativa omröstningens förhållande till gällande grundlagar har däremot någon enighet inom kommittén ej uppnåtts och har kommittén därför funnit det riktigtast att låta de olika meningarna var för sig ingå i dess betänkande. Kommittén har i denna fråga framgått på tre linjer. Kommitténs ordförande söker, med instämmande av herr von Geijer, leda den konsultativa omröstningens grundlagsstridighet i bevis. Herrar Hellberg, Larsson och Vennerström åter göra i ett gemensamt yttrande gällande en rakt motsatt uppfattning. Slutligen har herr Bruswitz med avvikande motivering likaledes förklarat den konsultativa omröstningen icke stå i strid mot gällande grundlagar. Tillsammans utgöra de tre yttrandena en mycket intressant framställning av de skäl som kunna framställas för och emot den konsultativa omröstningens förenlighet med grundlagarna, särskilt med dess bestämmelser om det representativa systemet.

Därefter framhåller kommittén att spörsmålet om den konsultativa omröstningens grundlagsenlighet ej behöver sammankopplas med frågan om grundlagsstiftning rörande institutet. Även de kommittéledamöter, som anse en dylik folkomröstning förenlig med gällande grundlagar, hava funnit det lämpligt att, därest det samma skall komma till användning, vissa normer fastslås för dess gestaltning. Att de ledamöter, som anse en dylik omröstning grundlagsstridig, fordra grundlagsändring som förutsättning för dess användning, ligger i sakens natur.

Kommittén går därefter in på frågan, huruvida frågan om konsultativ omröstning lämpligen kan behandlas fristående, d. v. s. utan att folkomröstningsfrågan i dess helhet samtidigt upptagits till behandling. Kommittén kommer till den slutsatsen, att denna omröstningsform är så klart skild från övriga former av referendum, att den med fördel kan behandlas för sig. Inom främmande länder har ju också den konsultativa omröstningen vid olika tillfällen trängt sig fram till särskild behandling, så bl. a. i våra grannländer Norge och Danmark. Kommittén framhåller i avslutning till denna del av sin framställning, att lösningen av frågan om konsultativt referendum icke i vare sig den ena eller den andra riktningen får verka prejudicerande på folkomröstningsfrågans vidare behandling.

Därefter redogöres för de skäl, som motivera kommitténs förslag om grundlagsstiftning rörande konsultativ omröstning. Det erinras om att genom nykterhetskommitténs förslag spörsmålet om referendum kraftigt aktualiserats. Stora lager av det svenska folket fordra att en form av folkomröstning ingår som ett led i behandlingen av förbudsfrågan. Även i andra spörsmål, anser kommittén, kan ett liknande behov yppa sig. »Statsmakterna hava haft att lösa allvarliga och ömtåliga spörsmål, och nya sådana kunna framkomma, i vilka det kan finnas önskvärt, att folket självt får giva uttryck åt sin mening utan den besvärliga

och ej alltid användbara proceduren, att konungen upplöser andra kammaren eller båda och förordnar om nya val. Härjämte är att märka, att vissa fall kunna tänkas, då utrönandet av folkets uppfattning lämpligare sker medelst en folkomröstning än genom nyval, i det att vid en dylik omröstning en fråga kan ses fristående från övriga samtidigt aktuella problem, under det att vid ett val av folkrepresentanter en sammanblandning med andra, främst stora partiskiljande spörsmål givetvis alltid måste äga rum». Kommittén hänvisar även till det behov av konsultativt referendum, som vid olika tillfällen framkommit i andra länder och erinrar särskilt om den danska omröstningen rörande de västindiska öarnas avhållande 1916 och den norska i förbudsfrågan 1919.

Kommittén, som av dessa skäl anser sig böra föreslå grundlagsstiftning om konsultativ omröstning, går därefter in på detaljmotivering för sitt förslag. Den nya bestämmelsen om omröstning bör införas i § 49 R. F. och § 1 R. O. I bestämmelsen bör omröstningens rent rådgivande karaktär klart framhållas; statsmakternas beslutanderätt kvarstår orubbad. Omröstningsbeslutet bör ske i form av en av konungen och riksdagen gemensamt stiftad lag. Rätten att delta i omröstningen skall givetvis tillkomma alla vid val till riksdagens andra kammare röstberättigade. I grundlagsbestämmelsen bör framhållas, att det endast är i frågor av särskild vikt och beskaffenhet, som en folkomröstning skall kunna anställas. Slutligen bör en ändring göras i § 38 R. O. varigenom utskottsbehandlingen av omröstningsfrågor regleras så att konstitutionsutskottet skall omhänderhava dylika ärenden, därest ej något annat utskott på grund av ärendets sakliga natur är behörigt.

I en rad spörsmål — de frågor, i vilka folkomröstning skall kunna föreslås, frågeställningen vid omröstningarna, frågan om »officiell upplysning» vid desamma o. s. v. — föreslår kommittén inga grundlagsbestämmelser. Dessa spörsmål böra för varje särskild omröstning upptagas till behandling och regleras i den lag i vilken beslutet om omröstningen skall givas. En begränsning av statsmakternas beslutanderätt är ej lämplig; den viktigaste garantien mot missbruk av institutet ligger i konungens och riksdagens gemensamma beslut.

Vid kommitténs betänkande är fogat ett särskilt yttrande av herr von Geijer, som ej ansluter sig till kommitténs förslag. Han framhåller gentemot detsamma, att den konsultativa omröstningen ej bör behandlas fristående, att densamma leder i riktning mot det imperativa mandatet, orsakar ökad agitation o. s. v.

Två bilagor medfölja kommitténs betänkande. I den ena gives en utförlig undersökning över det konsultativa referendurn i främmande länder av docent Brusewitz, den andra ger en översikt av frågan om »objektiv» upplysning och är gjord av bitr. sekreteraren, lic. Tingsten.

Herbert Tingsten.

PROPORTIONSVALSSAKKUNNIGAS BETÄNKANDE II.

Avgivet den 18 april 1921.

Den 28 november 1919 uppdrogs åt utsedde sakkunniga att inom justitiedepartementet biträda med verkställande av utredning och avgivande av förslag rörande de ändringar i gällande bestämmelser om proportionella val, som för avhjälpan av bristerna i det nuvarande valsättet kunde anses påkallade, ävensom rörande vissa därmed sammanhängande ämnen. Ett första betänkande inlämnades av de sakkunniga den 10 mars 1920; detta behandlade framför allt åtgärder, av såväl administrativt som legislativ natur, vilka kunde vara ägnade att förebygga s. k. masskasseringar vid riksdagsmannaval. De sakkunnigas huvudbetänkande har nu avgivits och har till föremål det proportionella valsättet till riksdagen. Det är undertecknat av medlemmarna prof. Sigfrid Wallengren, prof. Martin Fehr, major Ernst v. Heidenstam, revisionssekreterare Hadar Kylander och riksdagsmannen Axel v. Sneidern samt, såsom sekreterare, lektor J. E. Nilsson.

Betänkandet, som i sin helhet omfattar 394 sidor, innehåller dels förslag till lagtext, dels allmän och speciell motivering till denna, dels slutligen såsom bilagor valstatistiska tabeller, utarbetade av dr Otto Grönlund, samt en framställning av det proportionella valsättet vid politiska val i vissa främmande länder, författad av lektor J. E. Nilsson.

De sakkunniga begynda i ett inledningskapitel med en principiell utredning av motsatsen mellan »partimetod» och »personmetod», d. ä. å ena sidan ett valsätt, där den avgivna rösten gäller ej blott person utan också en på något sätt kännetecknad väljarsammanslutning, å andra sidan ett valsätt, där den avgivna rösten uteslutande avser en person, och där sålunda, såsom de sakkunniga uttrycka det, valsedelmaterialet behandlas såsom vore det avgivet för ett enda parti. Den slutsats, vartill undersökningen leder, formuleras så, att personmetodens ideella företräden framför partimetodens äro uppenbara, men att det icke går an att förbise de vanskligheter, som äro förknippade med dess överförande från teorien till praktiken. De sakkunniga uttala sig för en utredning, närmast avseende första kammaren, av frågan om möjligheten att personmetodiskt utgestalta vårt valsätt. Det valsätt, de sakkunniga föreslå, är således allt fortfarande en parti- (eller, såsom det också kan kallas, en förbunds-)metod. Dock hava de sakkunniga, i den mån det syntes dem för närvarande vara möjligt, sökt bereda utrymme åt den formellt partilösa röstningen genom det förslag om »personröstning med subsidiär liströstning», vars innebörd nedan skall beskrivas.

Då det egentligen är beträffande andra kammaren, som reformfrågan besitter större aktualitet, föreslå de sakkunniga mindre genomgripande förändringar i fråga om valen till första kammaren

än i fråga om valen till den andra. Förslaget inskränker sig i huvudsak till dels ett nytt förfarande vid platstillsättningen inom partierna — detsamma som föreslås för andrakammarvalen — dels ett nytt tillvägagångssätt vid ersättarevalen. Vad angår de senare, föreslås en anordning, som förmenas vara ägnad att tillgodose det av riksdagen uttalade önskemålet, att intresset för ersättarevalen till första kammaren måtte höjas. I detta syfte föreslås de sakkunniga, att ersättareuträkningen, i stället för att uppskjutas tills ledigheten inträffar, företages i samband med det ordinarie valet. Därjämte innebär den nya anordningen rätten att rösta på särskild ersättare åt varje ordinarie förstakammarledamot.

Betänkandets tyngdpunkt ligger i förslagen angående *andra kammaren*. I den riksdagsskrivelse (av den 22 maj 1918), som närmast föranledde den förevarande utredningen, framhållas tre huvudfrågor, vilka särskilt borde komma till beaktande, nämligen för det första åstadkommande av en exaktare proportionell representation, för det andra frågan om skydd för partibeteckningar och för det tredje den otillfredsställande ordningen för platsernas tillsättning inom partierna.

Vad först beträffar den exaktare *fördelningen av platserna mellan partierna*, ägnas i betänkandet en ganska ingående undersökning åt de viktigaste av de förslag, som åsyftat att åstadkomma en bättre överensstämmelse mellan den faktiska platsfördelningen och den ideala. De sakkunniga ställa sig därvid avböjande till tvänne sådana förslag, nämligen om d'Hondts regels ersättande med »valkvots»- eller »överskotts»-regeln samt om tilläggsmandat eller andra därmed besläktade anordningar.

Med avseende på valkvotsregeln, vilken här i landet räknar en del anhängare, medges, att denna fördelningsregel icke såsom den d'Hondtska gynnar de större partierna samt att den, vad beträffar hela landet, får anses hava en utjämnande verkan till partiernas representation i närmare överensstämmelse med den matematiskt exakta, än den d'Hondts fördelningsregel åstadkommer. Å andra sidan påvisas emellertid, att valkvotsregeln i sin tillämpning vid varje särskild platsfördelning, alltså valkretsvis, lider av en viss oberäknelighet, tenderar att över hövan gynna de smärre partierna, premierar på så sätt splittring i stället för sammanhållning samt under vissa förutsättningar kan tänkas framkalla valmanövrer i syfte att utnyttja dessa regelns egenskaper. Den bättre proportionalismen i det hela vinnes genom en serie lokala »orättvisor» än åt ena än åt andra hållet, en anordning, som onekligen för starkt understryker partisynpunkten i jämförelse med personsynpunkten vid valet.

Samma underskattande av valkretsvalets självständiga betydelse och därmed av personmomentet i valakten finna de sakkunniga känneteckna ett av riksdagsman E. Hage inlämnat förslag till ett utjämningsförfarande, enligt vilket efter valkretsvalens förrättande en överföring av mandat från valkrets till valkrets skulle

äga rum i syfte att åstadkomma exakt motsvarighet mellan röst-siffror och antalet representanter. Jämväl med avseende på systemet med tilläggsmandat efter danskt mönster göres gällande, att det genom fastlåsandet av partiernas uniformering över hela landet samt genom sin partibetonade karaktär i övrigt skulle bidra till att partiet och icke personen i allt högre grad komme att inför det politiska föreställningssättet framstå såsom det i valakten huvudsakliga och mest värdefulla. På ett ställe i betänkandet anmärkes emellertid i förbigående, att framtidens teknik måhända kan frambringa en kombination, i vilken även ett tilläggsystem kan finna plats på sådant sätt, att icke för den exakta partirepresentationens skull andra politiska värden våldföras.

Tillsvidare åtminstone får man sålunda enligt de sakkunniga nöja sig med en approximativ proportionalism. Det medel till en bättre sådan, som de sakkunniga föreslå, inskränker sig till en *förstoring av valkretsarna*, varvid i regel varje län skulle komma att utgöra en valkrets. Om också ingalunda något radikalmedel, skulle en sådan anordning avsevärt befordra en bättre proportionell platsfördelning, i det att de felkällor, ur vilka snedvridningarna i den proportionella representationen härflyta, äro de orepresenterade överskottstalen i valkretsarna, och det är uppenbart, att dessa till sin betydelse reduceras, i den mån väljarekåren, i stället för att sönderstyckas i många smådelar, sammanföres till ett färre antal större enheter. Man finner f. ö. i betänkandet en ingående framställning av argumenten för och mot länsvalkretsarna. De vanskligheter, som med dem äro förbundna, anse de sakkunniga i väsentlig mån bliva neutraliserade dels genom de officiella valförberedelser, som föreslås, dels genom det nya sammanräkningsförfarandet. Från regeln om länen såsom valkretsar göres för tre län undantag, i det att ur Göteborgs och Bohus län staden Göteborg utbrytes, och vidare Malmöhus och Älvsborgs län delas i vardera två valkretsar, en nordlig och en sydlig. Stockholms stad föreslås skola utgöra en valkrets. I det hela bleve det 28 valkretsar (hälften mot det nuvarande antalet) med i de flesta fall 6 å 10 riksdagsmän i varje.

Åt frågan om missbruken av *parlibeteckningarna* samt de åtgärder — bl. a. officiell registrering av partinamnen — som kunna komma i fråga till förebyggande härav, ägna de sakkunniga i ett särskilt kapitel sin uppmärksamhet. Undersökningen utmynnar i den slutsatsen, att därest man vill bibehålla vårt bestående system för beräkningen av partiernas styrka och därmed möjligheten av proportionell platstillsättning inom partierna, och därest man vill vinna ett effektivt medel mot illojala karteller och samtidigt undvika att allt för mycket stegra partiorganisationernas makt vid kandidatnomineringarna, man näppeligen synes hava någon annan utväg än att taga en anordning, vid vilken partibeteckningarnas roll vid sammanräkningen övertages av ett annat beteckningssätt, som

öppnar samma möjlighet till sammanslutningar, men icke är förknippat med samma risk för missbruk. Såsom sådant erbjuder sig *numrering* av vallistorna genom offentlig myndighet, ett förfarande, som emellertid förutsätter officiell kandidatnominering och officiell reglering av valsammanslutningarna. De sakkunniga föreslå partibeteckningarnas avskaffande och införande av de antydda nyheterna.

Det är emellertid icke allenast såsom botemedel mot illojala valkarteller, som de sakkunniga förorda införande av *officiella valförberedelser*. Även andra fördelar skulle därmed enligt deras mening vinnas. Till förståelse härav må först huvuddragen av den organisation, som i betänkandet föreslås, omnämnas. Inför Konungens befallningshavande skulle inom bestämd tid före det egentliga valet representantkandidater anmälas av ett visst minimum antal väljare. Förslagen finge väl i allmänhet, eftersom valkretsarna äro flermansvalkretsar, karaktär av listor över de personer, vederbörande önskade se valda. Men det skulle stå fritt att anmäla även en enda sådan kandidat. Förslagen skulle av Konungens befallningshavande förses med löpande nummer. Samhörigheten mellan olika listor skulle därefter åstadkommas genom att sammanslutningar mellan dem inginges och inför Konungens befallningshavande anmäldes. Sådana sammanslutningar bleve vid platsfördelningen att betrakta såsom enheter. Procedurens slutpunkt skulle bli Konungens befallningshavandes kungörande av de anmälda listorna samt de emellan dem ingångna sammanslutningarna. Beträffande röstningen bleve den officiella kandidatnomineringens rättsverkan huvudsakligen den, att väljaren icke finge rösta på andra än nominerade kandidater. Därjämte hade han att å sin valsedel angiva numret å den vallista, vilken han önskade låta sin röst komma tillgodo.

Utom förebyggande av illojala karteller skulle enligt betänkandets framställning genom dylika officiella valförberedelser vinnas klarhet och översiktlighet över valsituationen, organiserande och samlande verkan på väljarmassorna, möjlighet för väljarna att neutralisera vissa ofullkomligheter, som äro förbundna med den föreslagna liksom med alla uträkningsmetoder, samt förenklande av valuträkningen. I all synnerhet vid den utomordentliga ökning av väljarkåren, som blir en följd av de nya rösträttsbestämmelserna, och vid den föreslagna förstoringen av valkretsarna stegras behovet av åtgärder till främjande av de nämnda fördelarna. De invändningar, som mot införande av officiella valförberedelser kunna framställas, finna de sakkunniga icke så vägande, att de upphäva betydelsen av de skäl, som anförts till förmån för institutet. Vad särskilt angår farhågorna för att den enskilde valmannens frihet skulle över hövan inskränkas till förmån för partiledningarna, förmäna de sakkunniga dem vara överdrivna; rätten att nominera kandidater skulle ju tillkomma ett visst minimum — 25 — av

vilka väljare som helst. Officiell nominering förekommer f. ö. i det allt övervägande antalet utländska vallagstiftningar. — För den detaljerade framställningen av den officiella förproceduren hänvisas till betänkanudet.

Såsom redan nämnts, hava de sakkunniga till det i det stora hela partimetodiska valsystcm, som de föreslå, fogat en personmetodisk tillsats, *personröstning med subsidiär liströstning*. Dess syfte är att underlätta val av en person, som i större eller mindre grad står utanför partierna, ävensom att göra det möjligt för valmännen att giva eventuellt nödig hjälp åt en på ett annat partis lista nominerad kandidat. Till uppnående av sagda syfte föreslås en sådan anordning å valedeln, att denna indelas i två fält, åtskilda genom sifferbeteckning, ett övre, mindre, och ett undre, större. Det förra reserveras för ett fristående namn, ifall valmannen önskar rösta jämväl på ett sådant, det senare utgör plats för de listnamn, vilka han vill upptaga under listnumret. För att en fristående kandidat skall anses vald, skall han hava uppnått den s. k. Hagenbach-Bischoffska valkvoten. Uppnår han icke denna, gå rösterna till de subsidiärt angivna vallistorna, när han åter över valkvoten, utportioneras efter vissa, i betänkanudet närmare beskrivna normer överskotts rösterna på de subsidiärt angivna listorna.

Det ligger i öppen dag, att det sålunda föreslagna institutet är av praktiskt taget betydligt mera användbar art än de nu gällande stadgandena om »fria gruppen». Ett tillämpande av dessa kan medföra antingen ett fullständigt bortkastande av rösterna eller ett onödigt röstslöseri. Det föreslagna institutet däremot förebygger såväl det förra som det senare. Vad åter angår dess förhållande till nu gällande stadganden om gemensamma kandidater möjliggör det i motsats till dessa en verklig samverkan av från olika partier kommande röster.

Mot den gällande metoden för *ordnandet av kandidatnamnen inom partierna* har, anmärkes det i betänkanudet, under årens lopp ett tämligen rikthålligt anklagelsematerial samlats. Kritiken i detta avseende har intagit en förgrundsplats i debatten och gjorts gällande med stark betoning. Anledningen till de olägenheter, som yppat sig, ligger i dualismen i sammanräkningsättet: rangordningsregel och reduktionsregel. Den förra är den, som behärskar valmannens föreställning, när han uppgör sin valedel. Han räknar med att namnen skola tagas i betraktande just i den ordning, vari de där förekomma. Men så händer under uträkningens gång, att rangordningsregeln till följd av röstsplittningen icke längre kan tillämpas, namnen betraktas nu i stället, mot valmannens avsikter, såsom likvärdiga, och ett personval framgår, som egentligen ingen hade tänkt sig. Det sammanräkningsförfarande, de sakkunniga förorda, ansluter sig i det stora hela till den i 1913 års sakkunnigbetänkande framlagda Phragméniska metoden, vilken utgår från

upphävande av den nu gällande dualismen och dess ersättande med »absolut rangordning». Denna innebär, att till ett å valsekeln lägre stående namn icke får tagas hänsyn, förrän de högre stående erhållit plats. Regeln tillämpas sedan 1914 vid ersättarevalen (21 och 87 §§ i vallagen). Därjämte utmärkes den föreslagna metoden av en annan, mera rationell, beräkning av röstförbrukningen än den allt för summariska, som det nu gällande reduktionsförfarandet medför.

I proposition n:r 353 till årets riksdag har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen till antagande vissa delar av de sakkunnigas ovan återgivna förslag, nämligen dels reformerna i fråga om första kammaren, dels, vad angår andra kammaren, valkretsförstoringen samt ett nytt sammanräkningsförfarande. Däremot finner departementschefen i sitt anförande till statsrådsprotokollet anordningen med officiella valförberedelser och personröstning med subsidiär liströstning vara så stora nyheter, att dels dessa nyheter kräva ett grundligare övervägande än som i betraktande av den långt framskridna tiden bleve möjligt, dels deras omedelbara genomförande kunde tänkas vålla svårigheter vid tillämpningen. Av sådant skäl har departementschefen icke ansett sig böra förorda berörda tvänne nyheter till omedelbart införande i vårt valsystem.

Med anledning av den kungl. propositionen hava åtskilliga motioner blivit väckta. Man möter här bl. a. såväl sympatier för en valreform med inrymmande av, utom de av Kungl. Maj:t föreslagna, även övriga delar av de sakkunnigas förslag, som sympatier för en övergång till majoritetsval i enmansvalkretsar med tilläggsmandat.

S. W—n.

II. Statistik och ekonomi.

STATISTISKA PUBLIKATIONERS REDIGERING. Kostnaden för tryckningen av en statistisk publikation beror på många omständigheter, men då ett givet stoff skall offentliggöras finns det naturligtvis alltid möjlighet att genom aktgivande på vissa regler för tryckalsters redigering, nedbringa kostnaden till ett minimum. Sedan på sista tid kostnaden för de officiella statistiska publikationerna ådragit sig statsmakternas uppmärksamhet och utredning i syfte att reducera dessa kostnader pågår, har frågan erhållit ett visst aktuellt intresse bland ämbetsverkens statistici. Som ett utslag därav torde nedan återgivna föredrags tillkomst på initiativ av Statistiska föreningen i Stockholm (hållet i föreningen den 16 nov. 1920) vara att anse. Det är med tanke på frågans nuvarande aktualitet för statistici och sedan från flera håll önskemål uttalats om föredragets publicering, som detsamma, ehuru på sätt och vis fallande utom tidskriftens ämnesområde, här införes.

Några korta anvisningar angående beställning och utförande av trycksaker.

Av

Leonard Elge,

Boktryckeriföreståndare vid A.-B. P. A. Norstedt & Söner.

Vid utförandet av trycksaker kan beställaren i många fall göra en del ekonomiska besparingar, om vid resp. tryckalsters utförande några smärre anordningar vidtagas och beaktas. Mången gång är det kanske också endast obekantskapen med det tekniska utförandet, som gör att ett tryckalster blir betydligt dyrare i framställningen, än det egentligen behöver. Det är för att något klarlägga samt i övrigt lämna några kortare anvisningar i berörda hänseenden, som detta föredrag tillkommit.

Vad beställaren först och främst har att iakttaga, är att manuskriptet, som lämnas boktryckaren till uppsättning, är så fullständigt och noggrant utarbetat som möjligt, så att svårare korrigeringar och omarbetningar av tryckalstret, när detta föreligger i korrektur, ej behöva ifrågakomma. Korrigering är nämligen en mycket dyrbar arbetsprocedur, i all synnerhet om den förorsakar s. k. ombrytningar, d. v. s. om delar av text få flyttas från den ena raden till den andra, många gånger hela stycken och sidor igenom.

Helst bör ett manuskript vara skrivet endast på den ena sidan av pappersarket samt i följd, så att sättaren ej behöver hoppa från det ena bladet till det andra och leta efter insignerade bilagor m. m. Synnerligen tidsödande och svårhanterliga manuskript äro sådana, som bestå av hela böcker, vilka ej få söndertagas, eller, vilket understundom händer, bestå av en s. k. stomme med hänvisningar till ett flertal bundna eller häftade böcker, ur vilka det skall sättas litet här och litet där. Dylika manuskript kunna i regel ej sättas efter ackord, utan arbetet måste utföras efter tid, och tidsarbete har visat sig alltid vara betydligt dyrare än ackordsarbete. En självklar sak är, att manuskriptet skall vara tydligt skrivet och helst på maskin. Svårlästa manuskript fördyra alltid tryckalstret, då nämligen sättaren under dylika förhållanden fordrar antingen förhöjning med vissa procent eller ock förbehåller sig att få utföra arbetet enligt tidsbetalning.

När ett manuskript avlämnas till sättning, bestämmes format och stil, i regel alltid beroende på arbetets art och omfång. Ur ekonomisk synpunkt böra de större formaten kvarto och folio helst undvikas, om detta utan förfång för tryckalstrets egenskap och art låter sig göra, och de mindre slagen, oktavformaten, användas. Besparingen göres vid tryckningen, då nämligen ett oktavformat alltid tryckes i ark om 16 sidor, under det att ett kvart-

format tryckes i 8-sidiga och ett folioformat i 4-sidiga ark. Tryckningskostnaderna nedbringas alltid genom att samtidigt och i samma maskin trycka ett större antal sidor. Vid bestämmandet av textytans format bör man även se till att detta i proportion till pappersformatet göres så stort som möjligt, så att papperets yta utnyttjas i största möjliga mån.

Angående valet av stil är detta, när givna bestämmelser i dylikt avseende saknas, givetvis beroende på egen smakriktning samt på arten eller omfånget av arbetet. En stor eller onödigt mycket mellanslagen stilsort har naturligtvis till följd, att tryckalstret sväller i omfång, varav följer, att pappersåtgången blir större samt att tryckningskostnaderna och bindningskostnaderna ökas. Man kan ju göra den anmärkningen, att det fördyrade sättningenspriset för mindre eller kompakt stil skulle uppväga merkostnaderna för papper, tryckning och bindning, men så är dock icke förhållandet.

Något som ganska mycket fördyrar ett tryckalster är den s. k. stilblandningen och spärrningen. Ett eller annat ord på sidan satt med en utmärkande eller spärrad stil, betyder i allmänhet icke så mycket, men förekomma t. ex. kursivering av ord på var eller varannan rad, blir fördyringen av ett dylikt tryckalster ganska ävsevårt stor. Vad spärrning av enstaka ord eller text beträffar är detta synnerligen dyrbart, och ställer sig dyrare i framställningen än sättning med någon utmärkande stil. Spärrad sättning är 200 % dyrare än ospärrad. Det är ju helt naturligt, att man icke kan komma ifrån stilblandning för att framhäva vissa delar av texten i ett tryckalster, men i den mån det kan undvikas, bör man givetvis försöka. För markering kan även användas andra tillvägagångssätt t. ex. citering av resp. ord, eller om det är fråga om hela stycken av texten, med ett mindre indrag i början av varje rad.

Vid sättning av tabeller är det i allmänhet ofrånkomligt att undvika stilblandning för att få fram nödvändig tydlighet och överskådlighet. För kostnaden spelar stilblandningen i detta fall ej någon roll, såvida den ej blir alltför omfattande, t. ex. med 4, 5, 6 à 7 olika siffersorter.

När rubriker förekomma i ett tryckalster, böra dessa icke sättas med alltför stora stilsorter och icke skiljas från texten genom alltför stora mellanrum, utan göras på minsta möjliga utrymme t. ex. 2 à 3 rader. En del rubriker kunna även sättas såsom radrubriker, d. v. s. rubrikorden sättas med någon utmärkande stil, varefter texten följer på samma rad i omedelbar anslutning. Marginalrubriker eller kantrubriker betinga alltid extra kostnader och böra om möjligt undvikas. Är det ett större flertal dylika rubriker, vinner man ingenting genom att sätta in dem såsom rubriker över resp. avdelningar i texten. Kostnaderna jämna härvid ut varandra, då nämligen genom en dylik manipulation tryckalstret sväller i omfång.

Tabellsättning är kanske ett av de viktigaste slagen av sättningsarbetet, när det är fråga om det statistiska trycket. Att vinna tydlighet i tabellens uppställning, så att resp. uppgifter framstå klart och redigt, utan att det tekniska arbetet drar någon extra kostnad, är givetvis det mål man skall eftersträva. Tabeller finnas av en oerhörd mångfald olika slag, varför någon allmän schablon hur en tabell skall göras upp, ej låter sig tänkas. Vid uppgörandet av ett tabellmanuskript kunna dock en del arrangemang vidtagas, som vid uppsättningen av tabellen gör att en del kostnader kunna undvikas. Till dessa höra förnämligast de s. k. avskärningarna. I en tabell förekommer ofta t. ex. en summerad, ovanför denna vill man ha in en summalinje, genast har man en avskärning med åtföljande extra kostnad för tabellens sättning. En extra dylik avskärning fördyrar tabellsidan med omkring 10 %, och uppgår antalet avskärningar till tio, vilket antal många gånger t. o. m. kan överskridas, blir tabellen dubbelt så dyr i sättningskostnad, utan att dock ha vunnit något märkbart i tydlighet. För att särskilja summor och avdelningar är det fullt tillräckligt att på resp. plats insätta ett extra mellanslag och markera summasiffrorna med någon utmärkande stil. Härigenom undviker man delningen av de nedgående längdlinjerna, vilket just blir så oerhört dyrt vid sättningen.

Ofta händer att ett tabellarbete återkommer år efter år. Tryckeriet har då efter överenskommelse med beställaren sättningen i regel stående för att däri göra vederbörliga ändringar och rättelser och således spara nyuppsättningen av arbetet. Om i dylika tabeller avskärningar förekomma, och de nya ändringarna förorsaka rubbningar eller förskjutningar av dessa avskärningar, bli ändringskostnaderna mycket stora, mången gång större än för nysättning av tabellen, om man nämligen tar i beaktande kostnaden för stående stil. I ett stående arbete böra ändringarna helst vara så avpassade, att de införda eller borttagna orden få någon utjämnning i ändringsställets närhet, så att ombrytning undvikas så mycket som möjligt.

Stundom händer, att en tabell vid sättningen blir så stor, att den ej inrymmas på ett givet format. Om en sådan tabell ej kan delas upp på flera sidor, blir man nödsakad att sätta densamma i s. k. patentformat, d. v. s. formatet får anpassa sig efter manuskriptet. En dylik anordning fördyrar ett tryckalster ganska avsevärt. Dels blir sättningspriset större, dels tillkommer en extra tryckningskostnad om vid tryckningen icke en sammankoppling med eventuellt andra lösa blad kan göras, och dels blir det en extra kostnad vid bokbinderiarbetet. Förutom detta kommer även en viss obekvämlighet med handskandet av en dylik sida i en bok. Så småningom blir den söndersliten, lossnar från ryggen eller spolieras på något annat sätt.

Vad beträffar utförandet av tabeller på större bredd än den för arbetet i sin helhet bestämda formatbredden, betingar detta alltid extra

kostnader såväl för sättningen som för tryckningen. I förra fallet beror detta på den större satsytan och i senare fallet på de extra anordningar med formatpåläggningen som på grund härav måste göras. Ofta kan dock genom en dylik ökning av formatet kostnad inbesparas för tryckalstret i sin helhet, genom att besparing av omfånget kan göras. Att på ett givet utrymme söka tränga in mer än detta rätteligen rymmer medför ofta mycket ökade kostnader. Sättaren kan i dylika fall bli nödsakad att för hand slipa av särskilda typer, och en dylik manipulation blir synnerligen dyrbar.

Sättning av s. k. uppställningar utan linjer men med särskilt huvud belingar samma pris som sättning av tabeller. En del uppställningar av enklare beskaffenhet och som sakna tabellhuvud ställa sig dock billigare i framställningskostnad och böra givetvis användas, när detta är möjligt.

För synnerligen brådskande arbete tillkomma ibland även extra kostnader. Detta beror mången gång på, att sättningsarbetet måste uppdelas på ett flertal händer för att det skall kunna utföras på den bestämda tiden, och enligt nu gällande kollektivavtal har sättaren rätt, att om en arbetsdelning understiger ett visst pris, tillgodoräkna sig vissa procents förhöjning. Vid tryckning av dylika brådskande arbeten få ibland även extra anordningar vidtagas för lediggörandet av ett tillräckligt antal tryckpressar och extra kostnader kunna även härigenom uppstå.

För att tryckningen av upplagan skall kunna utföras så ekonomiskt som möjligt måste tillses, att de med tryckningstillstånd avlämnade presskorrekturer ej innehålla alltför mycket rättelser. Genom för mycket korrektioner och revideringar i press få tryckpressarna stå onödigtvis lång tid innan tryckningen av upplagan kan påbörjas, och s. k. väntetid i tryckeriet är alltid mycket dyrbar.

Vad för övrigt tryckningen vidkommer, är det tryckeriets sak att tillse, att denna utföres för kunden så ekonomiskt som möjligt. Tryckningen utföres, där så ske kan, i jämna hela ark. Lösa blad, patenttabeller, planscher m. m., som fordra särskild tryckning, fördyra alltid arbetets såväl tryckning som bindning. Tryckning av publikationer och skrifter av mindre omfång på t. ex. 2 à 3 ark utföres helst såsom instick, d. v. s. sidorna ordnas så vid tryckningen, att arken vid bokbinderiarbetet kunna stickas in i varandra, varigenom tryckalstret kan klammerhäftas, vilket är en snabb och billig arbetsmetod. Ett överskjutande löst blad hindrar icke arbetssättet, utan kan mycket väl fastklistras antingen i början, i slutet eller i mitten av tryckalstret.

Förekommer perforering av ett tryckalster kan denna utföras samtidigt med tryckningen, varigenom kostnaden för dennas utförande i bokbinderiet besparas. Resultatet blir icke fullt desamma men är aldeles tillfredsställande.

Vid upplagens bestämmande bör man beräkna att denna

från början ej blir för knappt tilltagen, så att tilltryckning behöver ifrågakomma, ty en dylik ställer sig alltid mycket dyrbar. Merkostnaderna i detta fall äro uteslutande beroende på för varje särskild tryckning nödvändig intagning av stilkformarna i tryckpressen samt för upplappningen och andra förberedande arbeten. Dessa arbeten draga lika kostnad antingen upplagan är stor eller liten och kunna för mycket besvärliga och tidsödande arbeten t. ex. tabell- och illustrationsverk uppgå till större belopp än den verkliga tryckningen av upplagan.

Bokbinderiarbetet med ett tryckalster drager likaledes betydande kostnader och kunna även nedbringas i många fall. Den enklaste och billigaste formen för färdigställandet är vad man kallar falsning, häftning och skärning med eller utan omslag. Denna arbetsmetod är lämplig för t. ex. preliminära upplagor, mindre broschyrer och för övrigt alla slag av arbeten som ej fordra någon dyrbarare eller bättre utstyrel. Skinnband är den mest hållbara och kostsamma formen för bindning. Klotband och kartonnageband äro bland de billigaste bindningsmetoderna och äro många gånger fullt tillräckliga.

Falsning och inklistring i ett tryckalster av planscher, tabellbilagor o. d. fördyrar alltid bokbinderiarbetet och böra, när de förekomma, helst placeras i slutet av tryckalstret, mellan skillnaden av tvenne ark eller i mitten av ett dylikt. Bokbindaren behöver då ej skära upp arken före insättandet, vilket eljest måste ske, om de skola insättas på andra än här omnämnda platser.

En manipulation som till en viss del även fördyrar bokbinderiarbetet är upplagens uppdelning i småleveranser. En normal leverans kan man tänka sig så, att kunden i första hand erhåller ett mindre antal exemplar, som tillgodoser det första behovet. Härefter bör bokbinderiet få koncentrera sig på tillverkningen av den återstående delen av upplagan. Att tid efter annan begära ett smärre antal exemplar blir för arbetet mycket tidsödande och fördyrar framställningen.

Pappersprisen ha under de senare åren stigit oerhört och att göra besparingar på detta område går endast genom att undvika de dyrbarare papperssorterna och använda de billigare, om ej särskilda förordningar eller andra orsaker äro förhindrande. Om pappersfrågan bör i varje fall överenskommelse göras med resp. boktryckeri, som har sig tryckningsarbetet anförtrott, och därifrån infordra prov och prisuppgift.

I allt vad för övrigt hör till ett tryckalsters sättning, tryckning, bindning och andra tillhörande arbeten bör boktryckaren lämna sådana anvisningar och råd, att de billigaste och för resp. arbete mest lämpliga och praktiska tillvägagångssätten iakttagas.

NORDISK FÖRSÄKRINGSTIDSKRIFT. Liksom tidigare de skandinaviska ländernas aktuarietföreningar sammanslutit sig till gemensamt utgivande av en tidskrift ha nu också försäkringsföreningarna i de fyra nordiska länderna sammanslutit sig om en *Nordisk Försäkringstidskrift*, som från och med innevarande år utkommer den förste i varje kvartal. Tidskriftens redaktion utgöres av en medlem för varje land nämligen Cand. polit. CHR. THORSEN (Danmark), Fil. Dr. ÅKE DAHLBERG (Finland), Direktör J. ÖDEGAARD (Norge) och Direktör PAUL BERGHOLM (Sverige), och den utgives i Stockholm med den svenske redaktören som ansvarig utgivare.

Samtidigt med att Nordisk Försäkringstidskrift startas upphöra de anslutna föreningarnas egna tidskrifter — bland vilka den svenska »Försäkringsföreningens Tidskrift» torde vara den mest kända. Med hänsyn till sina allmänna uppgifter liksom med hänsyn till tryck och övrig utstyrsel är den nya tidskriften också på sätt och vis en direkt fortsättning av Försäkringsföreningens Tidskrift; så till vida är den nya tidskriften alltså att betrakta mera som en omorganisation eller en »ny följd» av den sistnämnda, som vid nedläggandet avslutade sin 43:dje årgång.

Nordisk Försäkringstidskrift har, enligt vad som säges i en anmälan i första häftet, i likhet med de försäkringsföreningar, vilkas gemensamma organ tidskriften är, till huvuduppgift att verka för en sund och i bästa mening samhällsgagnelig utveckling av försäkringsväsendet inom de nordiska länderna. I sin strävan att fylla denna uppgift räknar tidskriften på villig och intresserad medverkan från den främsta sakkunskap och det mest upplysta och framåtsträvande försäkringsintresse, som inom Nordens försäkringsväsende står till buds. Övervägande delen av tidskriftens utrymme kommer ock att upplåtas för avhandlingar och uppsatser av intresseväckande, utredande och vägledande art rörande för försäkringsverksamheten aktuella och betydelsefulla frågor. Därjämte kommer dock tidskriften även att lämna fortlöpande meddelanden jämte kortfattade referat rörande de anslutna föreningarnas verksamhet och förhandlingar.

Av innehållet i tidskriftens nu utkomna två första häften må följande artiklar nämnas, av vilka flera ha allännare intresse:

Verdenskrigens inflydelse paa Forsikringsvæsenet. Av Professor *Harald Westergaard*.

Nordiskt samarbete. Några påpekanden. Av direktör *Sven Palme*.

Den svenska försäkringslagens huvudbestämmelser rörande livförsäkring. Av Överdirektör *P. G. Laurin*.

Nya beräkningsgrunder inom livförsäkringen i Finland. Av direktören dr *H. M. J. Relander*.

Den norske Folkepension. Av kontorchef *Jens Hjort*.

Sjöförsäkringen i Norden. Spörsmål för dagen. Av direktör *Axel Rinman*.

Forslag til Lov om Bygningsvæsenet i Norge. Av direktör *Aage Lammers*.

Försäkringsintresset vid avbrottsförsäkring. Några synpunkter. Av kamrer *Gunnar Holmgren*.

Nettosystemet i Transportforsikringen. Af Kontorchef *Th. Schilling*.

»Sancta simplicitas». Av Direktör *V. E. Gamborg*.

- Reglering av brandskada å fabriksvarulager. Av Civilingenjör *Wih. Graneli*.
 Luftfartförsäkring. Av Direktör *Anth. Norström*.
 I hvilken utsträckning er Reassurandörerne pliktige til at deltage i det reassurerende Selskabs Tab? Av Direktör *O. Östergaard*.
 Om inverkan av valutans fluktuationer på modern försäkringsverksamhet. Av Direktör *A. Sundén-Cullberg*.
 Livsförsäkring i De Forenede Stater. Av Direktör *R. Magelssen*.
 Idrotten ur försäkringsmedicinsk synpunkt. Av Dr. *K. A. Fries*.
 Cif-handel og Søforsikring. Av Direktör *Svend Andersen*.
 Om dødligheten blandt vissa grupper icke normala risiker. Av Fil. dr. *R. Palmqvist*.
 Den taxerade polisen vid brandförsäkring. Av Fil. dr. *Åke Dahlberg*.

EN UNDERSÖKNING AV DÖDLIGHETEN BLAND TUBERKULÖST BELASTADE OCH MED VISSA ANDRA SJUKDOMSANLAG BEHÄFTADE FÖRSÄKRADE. År 1918 tillsattes inom svenska livförsäkringsbolags direktörsförening en kommitté med uppdrag att uppgöra detaljerad plan för och genomföra en undersökning av inom livförsäkringsbolagens befintligt material rörande med vissa sjukdomar eller sjukdomsanlag behäftade försäkrade, med hänsyn till deras dödlighet. Ifrågavarande undersökning föreligger nu avslutad och har berättelse därom nyligen utkommit av trycket.

Undersökningens metod, som inom kommittén närmast utarbetats av direktören Fil. Dr. F. LUNDBERG, utgår från möjligheten att, med stöd av vissa hypotetiska antaganden, erhålla värden på de belastade kategoriernas *överdödlighet* enbart ur uppgifter om de inträffade dödsfallen. Den statistiskt sett rätt omständliga och mycket tidsödande proceduren att bestämma den av varje kategori sammanlagt under risk genomlevda tiden till jämförelse med antalet dödsfall, vilken involveras i den mera direkta metoden för beräkning av dödligheten, blir därvid inbesparad, men till gengäld blir resultatet beroende, förutom av de uppställda hypotesernas motsvarighet mot verkligheten, av tillgången på uppgifter om dödsfallen bland s. k. normala risiker såväl som bland de studerade kategorierna av belastade, med fördelning i båda fallen efter *dödsorsaken*. En dylik dödsorsaksstatistik behöves icke vid tillämpning av den direkta metoden och ej heller behöves därvid undersökningen utsträckas till jämväl de normala livet. Emellertid torde mycket nog vara vunnet redan därigenom, att endast de *avlidnas* antecedentia behövt tagas i betraktande. Den direkta metoden skulle nämligen medföra att ansökningshandlingarna måste prövas för *samtliga* under observationstiden försäkrade personer, vilket nu behöver göras endast för de *avlidnas* vidkommande.

Grundläggande för den tillämpade undersökningsmetoden är följande hypotes: En med vissa angivna sjukdomsanlag belastad kategori av försäkrade («en icke normal riskklass») karakteriseras därav, att dödligheten i sjukdomar, som kunna anses *icke* vara genom sjukdomsanlaget direkt predisponerade, är lika med död-

Resultatet av undersökningen sammanfattas av Dr Palmqvist sålunda:

»För personer med tuberkulos i släkten är överdödligheten störst inom den lägsta åldersgruppen. Där tuberkulos förekommit hos modern är överdödligheten större än då fadern eller syskon haft tuberkulos. Överdödligheten är störst under de första försäkringsåren, givetvis beroende på att de lägre åldrarna där äro starkast representerade.

Personer, som haft lunginflammation eller annan (icke tuberkulös) lungsjukdom, förete ingen nämnvärd överdödlighet.

Personer, som haft lungsäcksinflammation, förete en ganska kraftig överdödlighet, vilken emellertid starkt avtager med försäkringens ålder. Detta tyder på att en genomgången lungsäcksinflammation icke längre har någon nämnvärd betydelse för dödligheten; sedan några år efter tillfrisknandet gått, vilket för övrigt även tidigare undersökningar ådagalagt.

För personer, som själva haft tuberkulos, är givetvis överdödligheten avsevärd. De fall, som undersökningen omfattar, äro likväl att räkna till de lindrigare, då allvarsamma fall av tuberkulos i regel icke antagits till försäkring.

Personer, vilkas föräldrar avlidit i hjärtsjukdom, hjärnblödning eller arterioskleros, förete en oväntat stor överdödlighet. Där någon av föräldrarna avlidit i hjärtsjukdom, är överdödligheten störst inom åldersgruppen 40—64 år, där någon av föräldrarna avlidit i hjärnblödning eller arterioskleros, förete däremot åldersgruppen 65—89 år den största överdödligheten, vilket visar, att beskaffenheten av den hereditära belastningen i dessa två riskklasser är olika.

För personer, som själva haft hjärtsjukdom, är överdödligheten rätt så kraftig, trots det att det stora flertalet fall givetvis varit rätt så lindriga. Personer, som haft akut ledgångsreumatism förete en långt mindre överdödlighet, som emellertid i motsats till övriga riskklasser tillhörande grupp V är störst under de första försäkringsåren.

Personer med hereditära anlag för kräfta visa den största överdödligheten vid yngre åldrar.

För personer, som haft magsår eller blodkräkning, är överdödligheten avsevärd. Även personer, som haft annan allvarlig magsjukdom, visa en rätt så kraftig överdödlighet, speciellt vid yngre åldrar.

Personer med anlag för sockersjuka bilda ett så ringa material, att några säkra slutsatser icke kunna dragas ur de erhållna resultaten. För personer, som själva haft socker visar emellertid undersökningen, såsom var att vänta, en rätt så stor överdödlighet.

Personer med hereditära anlag för kroniskt njurlidande visa den största överdödligheten inom åldersgruppen 40—64 år. Det samma är förhållandet med personer, som haft äggvita eller som

haft blod, var eller grus i urinen. Den sistnämnda riskklassen företer den största överdödligheten.

För personer, som haft syfilis, är överdödligheten cirka 50 %. Även personer, som haft enkelt veneriskt sår, visa en icke obetydlig överdödlighet, sannolikt beroende därpå, att flera som enkelt veneriska sår angivna fall i verkligheten varit syfilis.»

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

GEORG ANDRÉN: *Federalismen i den tyska riksorganisationen 1871—1914. Dess tillkomst och karaktär.* Akademisk avhandling. Uppsala 1920. XVI + 393 s.

Av de två stora problem, som behärska tyskt statsliv i modern tid — federalismens och konstitutionalismens — ger föreliggande avhandling en ingående framställning och analys av det förra. Det nära sambandet mellan dem båda har städse varit ett bemärkt kapitel inom tysk statsvetenskap och har ej heller förbisetts av förf., som närmast synes ansluta sig till den traditionella uppfattningen; att »positionens nyckel» är att söka på federalismens sida, när det gäller ett bedömande i dess helhet av det tyska rikets komplicerade författningsfråga. Möjligen skulle man kunna önska, att nämnda samband något mera utvecklats än vad som nu skett, även om det är lätt att förstå, att en nödvändig begränsning till arbetets huvuduppgift utesluter en djupare och mera omfattande behandling av detta spörsmål.

Avhandlingen är indelad i fyra huvudkapitel. Efter en inledning, där vid sidan av en jämförelse mellan den tyska förbundsstaten och andra federativa statsbildningar ett försök göres att närmare bestämma federalismens begrepp, följer en längre historisk framställning av den tyska federalismens uppkomst och utformning från den gamla riksdagen till förbundsrådet i 1871 års författning. Det bredaste rummet intages av den tredje huvudavdelningen. Förf. är där framme vid sitt egentliga ämne, det federalistiska organets, förbundsrådets, organisation och verksamhet (1871—1914), varav han ger en detaljerat uttömmande behandling. I ett avslutande kapitel beröres sammanfattningsvis maktförhållandena i förbundsrådet, en intressant fråga, som förf. redan i det föregående här och var haft anledning att gå in på.

Minst lyckad, eller kanske bättre uttryckt, icke fullt så lyckad som de följande kapitlen är inledningen. Det är naturligt, att förf., som ständigt haft att röra sig med de till betydelsen ytterst skiftande begreppen federalism, unitarism och partikularism, känt ett starkt behov att från början giva dessa, och i synnerhet federalis-

men, »en strängare vetenskaplig precisering», »att nå fram till ett fast och klart rättsbegrepp därom». Det torde dock kunna ifrågasättas, i vad mån detta i och för sig lofvärda syfte verkligen uppnått. Det är sant, att federalismen i allmänhet kan karaktäriseras som en kompromiss mellan unitarism och partikularism, så sant att det ligger i sakens egen natur. Det är i det väsentliga också riktigt, att denna kompromiss icke är att söka på området för kompetensfördelningen mellan förbundsstaten och särstaterna. Här står motsatsen mellan unitarism och partikularism oförändrad. Anmärkas kan dock, att saken ställer sig något olika om man, såsom t. ex. Hatschek, utgår från en skillnad mellan materiell och formell kompetensfördelning. I förra avseendet kan ingen konkurrens existera mellan förbundsstat och särstat; i senare avseendet finns fog för, naturligtvis med fasthållande av Hatscheks utgångspunkter, att tala om en medverkan, t. ex. ifråga om förvaltningsuppgifter, från särstatens sida¹. Enligt förf. är det uteslutande på organisationsfrågornas område, som det låter sig göra att på partikularistisk grund uppbygga organ för enheten; och han finner, i opposition mot Jellinek, att man här kan tala om federalismen som ett begrepp av »juridiskt klar betydelse». Meningen härmed synes något dunkel. Den närmare definition av begreppet, som man väntat, har uteblivit, om man undantar en hänvisning till den Jellinek'ska satsen om särstaternas organ såsom kreationsorgan för förbundsstatens organ (förbundsrådet). Härmed har blott ett påpekande gjorts av vad som även enligt förf:s mening är en given förutsättning för varje federativ statsbildning; och man har svårt att på denna grund komma ifrån riktigheten i Jellineks anmärkning, att motsatsen mellan federalistisk och unitarisk är av politisk art, icke juridisk, och att juridiskt taget alla förbundsstatens organ, även de kollegiellt bildade, måste betraktas såsom »i sig enhetliga liksom enhetsstaternas parlamentariska kollegier».

Över huvud visar förf:s försök till strängare precisering av de här ifrågavarande begreppen, hur svårt det är att komma utöver vissa allmänbestämningar som giva sig själva. Värdefullare hade varit att få en närmare analys av de politiska betydelseskiftningar, som ligga i termerna federalism, unitarism och partikularism. Detta synes ha varit desto mer av behovet påkallat, som förf:s flitiga, ofta icke alltför distinkta användning av dessa termer har att uppvisa en rik provkarta på deras synnerligen växlande innebörd.

I den brett lagda historiska framställningen av de utvecklingslinjer, som ledde fram till förbundsrådet, har helt naturligt Bismarcks allt behärskande statsmannagestalt kommit att stå i förgrunden. Efter en grundlig utredning av förbundsrådets historiska arv från den gamla riksdagen och förbundsdagen är det dennes idéer och

¹ I anslutning till vad han kallar »förbundsstatens ofullständiga kompetens» påpekar H. en sådan medverkan både för Schweiz' och Tyska rikets vidkommande. Allg. Staatslehre, III, s. 72 f.

politiska manövreringskonst för förverkligandet av dessa idéer som framför allt skildras. Man får sålunda en ingående utläggning av Bismarcks planer alltifrån erfarenheterna vid förbundsdagen, hans förskola i federalismens organisationsproblem, till reformprogrammets mognad under den tyska krisen 1866. Förf. får därunder tillfälle att sammanställa och analysera åtskilliga av Bismarcks uttalanden och utkast från denna tid: det märkliga samtalet med den badiske ministern Röggenbach sommaren 1861, det samtidigt utarbetade memorandum med en första konturteckning till den kommande tyska riksorganisationen, septemberprogrammet 1863, de växlande projekten 1866, från de skisserade »Grundzüge» i juni till de utförligare diktamina från Putbus (okt. och nov.), vilka direkt ligga till grund för det slutliga författningsutkastet den 13 dec. Ingående behandlas därefter överläggningarna och förhandlingarna närmast före tillkomsten av det nordtyska förbundets och det tyska rikets författningar samt de däremellan framträdande ansatserna till en utvidgad tysk federalism i tullföreningens omorganisation.

Behandlingen av de bismarck'ska planernas gradvisa framväxt och slutliga fullbordan hör till de intressantaste och livfullast skrivna partierna i avhandlingen. Framställningen vittnar om att förf. intimt levt sig in i Bismarcks tankegång och genom inträngande studium av förstahandsmaterialet tillägnat sig en självständig uppfattning och uppskattning av författningsverkets förutsättningar och utförande. Möjligen skulle man kunna anmärka, att denna uppskattning, stundom stegrad till en romantiskt färgad beundran inför det »demoniskt geniala» i Bismarcks konstgrepp, lider av någon ensidighet och frihet från kritiska synpunkter. Men även om man med Hugo Preuss (Denkschrift zum Verfassungsentwurf $\frac{3}{4}$ 1919) känner sig benägen att om Bismarcks författningspolitiska framgångsmetoder använda det mindre hyperboliska epitetet »virtuosmässig», återstår tillräckligt mycket, som ger anledning att även i detta avseende beundra hans mästerskap i konsten att på samma gång med fast målmedvetenhet och klok försiktighet fullfölja sina syften. Detta gäller onekligen icke minst just federalismens utgestaltning i förbundsrådet, ofta framhållet som själva mästerprovet på hans konstitutionellt politiska kombinationskonst. Alldeles särskilt kommer i denna institution till synes den utpräglät preussiska lösning, som det tyska enhetsproblemet fick under Bismarcks ledning. Det klart fattade målet var, såsom förf. betonar, att under federativa former försäkra Preussens hegemoniställning. Detta kan till och med sägas ha lyckats så väl, att federalismen i grunden knappast blev stort mer än en skickligt anbragt kuliss, ägnad att så gott sig göra lät kaschera den preussiska övermakten. Icke utan skäl kan därför Preuss karakterisera resultatet av författningsarbetet såsom i grunden en »hegemonial partikularism». Den organisation förbundsrådet erhöll var även betingelsen för den mera skenbara än verkliga eftergift Bismarck gjorde åt den demokratiska enhetstanken från 1848—

49 genom skapandet av den tyska riksdagen. Förbundsrådet blev garantien för upprätthållandet av den konstitutionella dualism, som var författningens ledande princip, skyddsvärnet mot alla parlamentariseringsstendenser, medlet att inflytta den preussiska »överhetskstaten» i den tyska förbundsstaten. Lösningen av det federativa problemet stod alltså i nära växelverkan med lösningen av det konstitutionella problemet.

Det har ofta sagts, att den bismarckska riksförfattningen fordrade som komplement Bismarcks ledarpersonlighet. Säkert är, att dess svagheter först tydligt blottades efter Bismarcks avgång, svagheter, som undergrävde dess motståndskraft och slutligen beredde dess upplösning under världskrigets påfrestningar. Av de nya perspektiv på Bismarcks författningsverk, som öppna sig för en historiker från 1920 års horisont, märker man föga i förf:s framställning. Med den uppgift han satt sig före — och härom är i och för sig intet att säga — att i främsta rummet uppvisa Bismarcks intentioner och förutsättningarna för dennes handlingssätt, har han så vant sig att se händelserna ur Bismarcks egna synpunkter, att han aldrig frestats betvivla, att de vägar denne beträdde voro icke blott de enda riktiga utan även de enda möjliga. Men är framställningen fri från omvärderingar, så bör tilläggas, att den i allmänhet är återhållsam på värderingar över huvud taget. Då ansatser härtill någon gång förekomma, röja de en uppfattning, som står den traditionellt tyska tämligen nära. Exempel härpå lämnar behandlingen av diskussionerna vid den konstituerande riksdagen 1867 rörande frågan om en ansvarig riksregering. Krav härom hade framkommit både från de framstegsvänliga liberala, männen från 1848—49, och de nationalliberala. Förf. begagnar tillfället att framhäva kontrasten mellan de förra, vilka i ofruktbar doktrinärism fasthöllo sina krav — till yttermera visso hänvisar förf. till v. Treitschkes nedgörande omdöme om dem — och de senare, vilka visade sin realpolitiska sans genom att godtaga den av Bismarck bjudna kompromissen. Då man vet att denna i verkligheten ej var en kompromiss, utan inskränkte sig till en tom fras utan innebörd om förbundskanslerns ansvarighet — »detta skol-exempel på en *lex imperfecta*», såsom förf. med rätta framhåller — har man svårt att se det särskilt förtjänstfulla i de nationalliberalas realpolitik, om det ej skulle bestå däri, att de snällt låto lura sig av Bismarck. Under sådana förhållanden och än mer med tanke på den senare författningsutvecklingen blir man föga benägen att utan vidare avfärda som ofruktbar framstegspartiets omsorg att rädda åt framtiden idéer, som det i den dåvarande situationen ej hade utsikt att i minsta mån se förverkligade.

Tyngdpunkten i avhandlingen ligger givetvis på det innehållsrika, vetenskapligt vägande tredje kapitlet, där förf. redogör för förbundsrådets organisation och verksamhet 1871—1914. De stora svårigheter, som varit förbundna med ett närmare studium av detta »osynliga», av sekretessens hägu skyddade organs verkliga

ställning och arbete, har förf. energiskt övervunnit, och hans undersökningar ha här att uppvisa betydande resultat. Först behandlas sårstaternas förhållande till förbundsrådet, varvid förf. med lika mycken insikt som vidlyftighet särskilt uppehåller sig vid Elsass-Lothringens ställning — det kan tyckas alltför vidlyftigt, för att skildringen skall kunna anses riktigt väl anpassad även efter den stort tilltagna ramen för detta arbete. Den därpå följande framställningen av förbundsrådets sekretess ger en intressant inblick i hur rådet gent emot allmänheten såväl som riksdagen förskansar sina förhandlingar under hemlighetens slöja. Sekretessen behövdes som förf. påpekar, såsom komplement till den tyska federalismen, den har otvivelaktigt bidragit att hämma de partikulära intressena, på samma gång som den över huvud övat ett bestämmande inflytande på förbundsrådets arbete och hela politiska ställning. Om till nytta eller skada är en fråga, som förf. finner svår att slutgiltigt besvara; dock synes han närmast böjd att i förbundsrådet se exempel på en politisk organism, »som frodas bäst i skuggan». Viktiga partier i framställningen av förbundsrådets organisation äro vidare specialkapitlen om fullmäktigeinstitutionen och rådets arbetsprocedur. Här kan bland annat framhävas den ingående behandlingen av den uppkomna praxis med ställföreträdande fullmäktige och gemensamma fullmäktige samt de komplikationer, som i samband därmed framträdde, uppvisandet av betydelsen av det starkt riksbyråkratiska inslaget i Preussens representation i förbundsrådet samt belysningen av rådsmedlemmarnas förhållande till riksdagen. I ett särskilt kapitel, kallat »förbundsrådet i funktion», har slutligen sammanförts en skildring av olika sidor av rådets faktiska verksamhet, behandlande sådana frågor som rådsmedlemmarnas ställning till instruktionerna, initiativet inom förbundsrådet (Preussens monopolinitiativ) samt arbetet i utskott och plenum.

Den mängd av spörsmål, som förf. upptagit till skärskådande i sin behandling av förbundsrådet enligt 1871 års författning och om vilka här endast en antydning kunnat göras, ha grupperats under två huvudrubriker: organisation och funktion, tydligen avseende, den förra förbundsrådets verksamhetsformer och normerna härför; den senare dess verksamhet i praxis. Vissa erinringar torde kunna göras mot denna disposition och framför allt mot det sätt varpå den utförts. Man kan sålunda fråga sig, varför med den indelningsgrund som följts exempelvis frågan om förbundsrådsmedlemmarnas förhållande till riksdagen och särskilt den praxis, som i detta avseende utvecklade sig, hänförts under organisationen, andra fall att förtiga, där frågan om ett instituts praktiska utgestaltning upptagits under denna avdelning. Men oavsett dessa inkonsekvenser kan över huvud lämpligheten av den uppställda dispositionen starkt ifrågasättas. Strävan att så långt möjligt följa densamma har medfört dubbelbehandling av åtskilliga ämnen, såsom förbundsrådets plenum och utskott, fullmäktigein-

struktionerna samt delvis också initiativet inom rådet, vilka ämnen, ehuru visst icke allid med fasthållande av de åsyftade skilda synpunkterna för behandlingssättet, upptagits till diskussion på olika ställen. Denna tveklöshet i ämnesbehandlingen, som i och för sig icke varit lätt att konsekvent genomföra, har knappast varit till fördel för framställningens enhelliga sammanhang.

De invändningar man kan vara benägen att på en och annan punkt resa mot den av förf. hävdade uppfattningen och planläggningen av hans arbete äro emellertid ej av natur att i det väsentliga förringa de mycket solida egenskaper, som utmärka detta doktorsspecimen. Det framträder med en imponerande utrustning av ett synnerligen omfattande käll- och litteraturmaterial, som förf. visat sig förträffligt behärska och som han till stort värde för fortsatt forskning på området på ett exemplariskt sätt redovisat. Förf:s lediga, kanske blott något väl citatsmyckade stil är ägnad att framhäva den klarhet och reda, som i det hela karaktäriserar problemställningen. I främsta rummet läster sig dock uppmärksamheten vid de av förf. annonserade nya metoder, som han tillämpat på sitt ämne. Han har, såsom han i sitt förord betonat, »ofta fått vandra långt bort från de vägar, som den tyska statsvetenskapen med sina exklusivt juridiska synpunkter gått». Vad han velat åstadkomma är en verklighetsanalys, »en författningsspolitisk» karakteristik av det tyska förbundsrådet, och han framhåller, att han i denna sin strävan sökt fullfölja de metoder och synpunkter, vilka förfäktats av hans lärare prof. Kjellén, »som kanske mer än någon annan modern statsvetenskapsman hävdat den politiska verklighetsanalysens betydelse».

Man skulle vänta, efter denna programförklaring, att i föreliggande avhandling finna en fulltonig produkt av vad som kan kallas den kjellénska statsvetenskapliga skolan. Så är dock knappast fallet, åtminstone ej i den grad man haft anledning vänta. Genom den utpräglad historiska läggning förf:s arbete erhållit — rent historiskt skulle det ju så tillvida kunna kallas som det handlar om en död författning — har han beträtt banor, som man egentligen ej vant sig att betrakta som egna för nämnda skolas preceptor. Härmed är ej avsett något klander mot förf. Med riktig insikt om att ett vetenskapligt begripande av en sådan institution som det tyska förbundsrådet icke är möjligt utan en historisk undersökning av dess tillkomst och förutsättningar har han ej försummat denna uppgift, och helt visst har den grundlighet, varmed han därvid gått tillväga, avsevärt ökat avhandlingens värde. Ser man för övrigt på innebörden av den verklighetsanalys förf. givit av förbundsrådet under dess tillvaro 1871—1914 (kap. III i avhandlingen), går ju denna ut på ett påvisande av uppkomsten och utvecklingen av konstitutionell praxis i olika avseenden under denna tid, över huvud författningsbestämmelsernas omsättning och utgestaltning i verkligheten. Den »författningsspolitiska» metod det här gäller blir alltså närmare besett tillämpandet av ett historiskt

betraktelsesätt på själva den gällande författningen, ett följande och utredande av dennas inre utvecklingslinjer. Även om det kan sägas, att en institution så »stillastående» som det tyska förbundsrådet icke hör till de tacksammaste objekten för denna metod, minskar detta ej det förtjänstfulla i förf:s vetenskapliga insats, snarare tvärtom. Men då, såsom i förordet med rätta skett, det för tysk statsvetenskap nya i de använda metoderna understrykes, hade möjligen samtidigt en erinran icke varit alldeles omotiverad, att vad som i tysk statsvetenskap framstår som nybanad stig är gammal uttrampad väg inom andra länders vetenskap, exempelvis engelsk och amerikansk. Man behöver endast nämna namn som Bryce och Lowell för att genast göra klart, varom här är fråga. Alldeles främmande har ju för övrigt icke ens tysk statsvetenskap stått för de här ifrågavarande nya impulserna, och det är inte utan att man väntat åtminstone ett omvänande i nyss berörda sammanhang av Jellineks bekanta märkliga programskrift i ämnet (Verfassungsänderung und Verfassungswandlung 1906). Allt detta har emellertid måhända ansetts vara alltför kända saker för att ens behöva vidröras. Men det vill synas, som om genom den anmärkta underlåtenheten det enda namn förf. åberopat med orätt kommit att berövas den miljö, som annars skulle bidragit att illustrera den ensamstående betydelse förf. tillmätt detsamma.

Den tidsbegränsning förf. valt för sin avhandling har många skäl som tala för sig. Ett sådant av yttre art, som i sin mån icke varit utan inverkan, är hans uttalade avsikt »att i en särskild studie söka skildra det tyska författningens förvandling under krigets tryck». Det finns anledning att med stora förväntningar motse fortsättningen av det vetenskapliga arbete förf. med så mycken framgång påbörjat.

A. B—z:

Till red. insända skrifter.

- Das neue Haus des Instituts für Weltwirtschaft und Seeverkehr.* Wirtschaftswissenschaftliche Forschungs- und Lehranstalt an die Universität Kiel. 1920.
- Det nya Sverige.* Utg. av ADRIAN MOLIN. 1921. H. 3. Sthlm 1921.
- Finsk Kommunaltidskrift,* utg. av Kommunala Centralbyrån i Finland. Årg. VI. N:r 1—2. Hfors 1921.
- Historisk Tidskrift,* utg. av Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 40. H. 4. Sthlm 1921.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XVII. N:r 4—9. Sthlm 1921.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1921. N:o 2—4. — Bulletin mensuel des institutions économiques et sociales. 1921. N:o 1—3. Rome.
- Kommersiella Meddelanden,* utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 8. N:r 3—8. Sthlm 1921.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XVI. N:r 8—17. Hfors 1921.
- Nationalekonomisk Tidsskrift.* Red. EINAR COHN. 1921. H. 1. Kbhvn 1921.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1921. N:o 2. Sthlm 1921.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri,* utg. av Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1921. H. 2. Sthlm 1921.
- Revue du Travail,* publiée par le Ministère de l'Industrie, du Travail et du Ravitaillement de Belgique. 1921. N:o 2—3. Bruxelles 1921.
- Samling av anmälningar till sjukkasseregistret.* 1920. N:r 1. Sthlm 1921.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret.* 1920. N:r 1. Sthlm 1921.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 8. H. 3—5. Sthlm 1921.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* Årg. 19. H. 3—4. Sthlm 1921.
- Social Tidskrift,* utg. av Socialministeriet och Socialstyrelsen i Finland. Årg. 15. N:o 1—3. Hfors 1921.
- Sociala Meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1921. N:r 3—5. Sthlm 1921.
- Statistisk Månadsskrift,* utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XVI. H. 1—3. Sthlm 1921.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* Red. THV. AARUM. 1920. H. 4—5. Kria.
- Stockholms stads statistik.* XI. Handel och sjöfart år 1919. Sthlm 1921.
- Svensk Juristtidning.* Årg. 6. H. 2. Sthlm 1921.
- Svensk Tidskrift.* Utg. av GÖSTA BAGGE och YNGVE LÖRENTS. Årg. XI. H. 2—3. Sthlm 1921.
- Svenska Landsbygdens Kommunaltidning.* Red. GUSTAV A. ALDÉN och JANRIK BROMÉ. 1921. N:r 3—4. Sthlm 1921.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* Red. HELGE LINDHOEM. Årg. 13. H. 1—3. Sthlm 1921.
- Sveriges officiella statistik.* Riksdagsmannavalen åren 1918—1920. Av Kungl. Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1921.
- Tidskrift,* utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1921. H. 2. Hfors 1921.
- Tirfing.* Tidskrift för nykterhetsfrågans studium. Red. AUGUST LJUNGGREN. 1921. H. 3—4. Örebro 1921.
- Wirtschaftsdienst Deutscher Volkswirt,* herausgegeben vom Hamburgischen Welt-Wirtschafts-Archiv. 1921. N:r 8—18. Hamburg 1921.
- MONTGOMERY, ARTHUR, *Svensk Tullpolitik 1816—1911.* Akademisk avhandling. Sthlm 1921.
- SERLACHIUS, ALLAN, *Förslag till ny strafflag.* I. Allmänna delen. Hfors 1921.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

☛ Malmö ☛

== Samtliga fonder 1/1, 1921 ==

c:a 50,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

**Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-**

ni. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

**Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestånds-,
Automobil- och Ansvars-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

MALMÖ

genom bolaget Skånes agenter.